„Hordja a szél a földön, viszi a szél az égen”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
XVII. ÉVFOLYAM 2006. 20. (466.) SZÁM — OKTÓBER 25.

ára 1 lej

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Ötvenhat

Folytatjuk Isten ostromát. Csak felvonásköz volt az a pár nap, amikor Budapesten megrázta öklét, megrázta magát, jelképes láncait az emberiség információ-megvonással büntetett fele. Jelkép-felkelés a világ egyik jelképpé előlépő pontján legalább jelképként fennmaradhat? Ez is ér annyit a közös kronológiában, mint amit 476-ra stilizáltunk, vagy Bizánc elestének, a Bastille bukásának dátuma? Minden új világállapot népessége, lakossága ártatlanságban kezdi. Az ártatlanság túl közel áll a tudatlansághoz. Legalább az új magyar nemzedék valamiben, valahogy „ötvenhatos” még? Az EU-ban majd ingerküszöbként megismerendő a „munkahelyi zaklatás”, érzékenységek fokozatát jellemzi. De mi lesz a szülőhelyi, a saját hazákban elszenvedett zaklatások le nem zárt sorsa, kezelési módja?

Mert nálunk még bőven baj van a „bűnök” értelmezésével, s a „felszabadulások” 1686-tól 1989-ig úgy elszaporodtak, mint lusta vízben az algák. A fejlemények figyelemmel követése révén észlelhető: néha maga a jogállam, ez az újonnan beszerzett Rolls Royce, vagy a bankok békanyáltenyészete mint a szabad piac nyúlványa, szimbóluma, az ilyesmik helyi olvasata milyen alaposan képes terrorizálni a frissen felszabadultakat, feldúltakat: szembemegy a logikával, a józanésszel, a lépten-nyomon meglobogtatott emberi jogokkal és szabadságeszményekkel. Szerencsétlen ezredfordulói helyzet, vagy ez még jóra fordítható (most derül ki), hogy a régi gyártású ember mégis olyan mint holmi kikapcsolhatatlan digitalitás és összeroncsolhatatlan üzenetrögzítő. Így keletkezik a sükétek párbeszéde, melybe a rég feltett kérdésekre adott mai válaszok sodorják folyamatosan az élőket. Akik már mégsem mind azonosak önmagukkal.

De azért van még, akinek egyszerűen a hatosról is az ötvenhatos dolog juthat eszébe.

Bizony még ez az ezredforduló sem az emberiség részeinek végre megrázó egymásra találása jegyében jött el. Jött be. Ez is csak egy új Mezopotámia, valamivel több Ninivével és Babilonnal.

Persze hogy mi jól állunk, mi örülhetünk, minden után, minden ellenére, hiszen ahogy a történetírás „császárnője”, Klió megmondta, minden valamirevaló népség-katonaság a tarsolyában hordja ama bizonyos marsallbotot: az egyetemesség esélyét. Büszkék lehetünk az Anjou-kori európaiasodásunkra, a Mátyás alatt elért reneszánszunkra. De a magyarság sosem volt egyetemesebb, mint negyvennyolcaiban, ötvenhatjaiban.

A többi „átmenetet” nem érdemes keresni.

Ugyanúgy, ahogy nem volt érdemes keresni (a „hidegháború” után, 1955-ben egyenesen divatba jött) összebékülést a moszkovita marxizmus és a világ többi, még élő, aktuális értelmezése közt, talán ma sem a ránctalan lepedő, a felhőtlen égbolt a cél. Akkor egészen világos volt, hogy a buzgólkodás

>>>>> *folytatás a 6. oldalon*

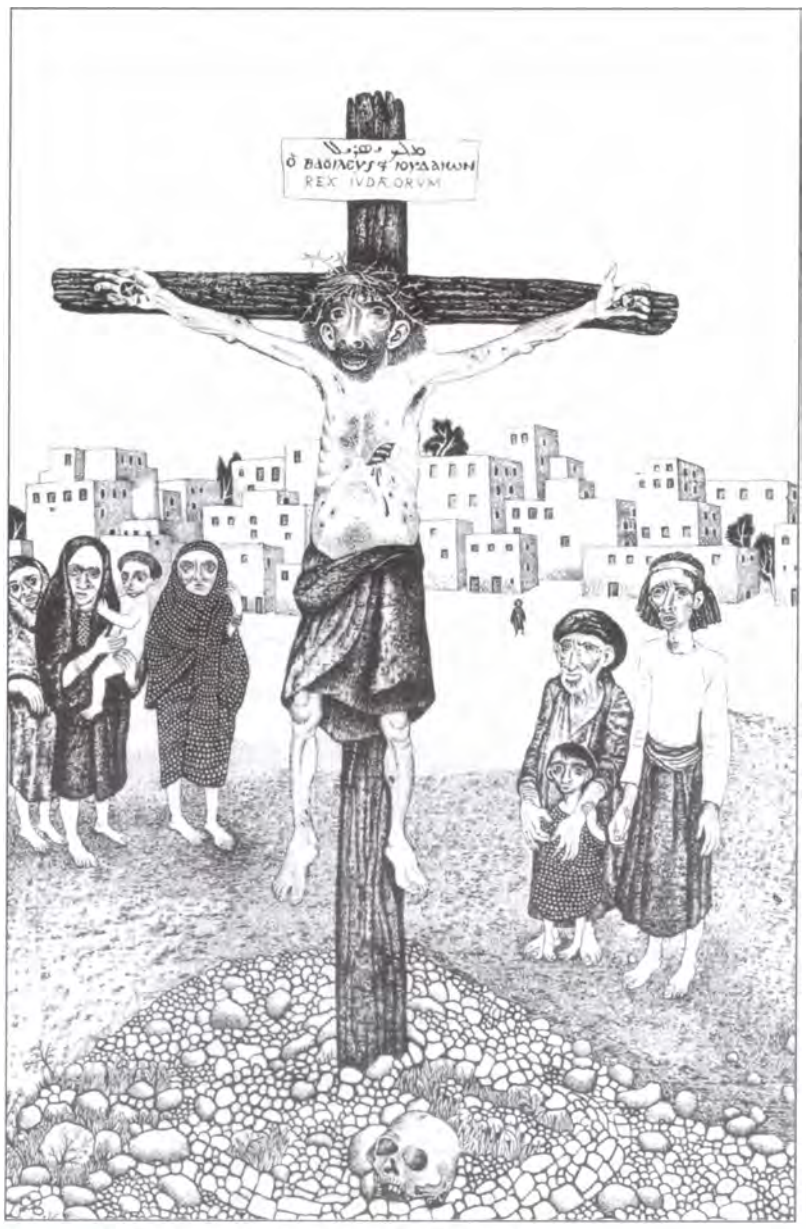

Somogyi Győző grafikái az 1., 2., 3., 4., 5. és 7. oldalon

- **Dávid Gyula és Markó Béla beszéde az 1956-os forradalomra emlékező ünnepségen**
- **Ágh István, Benjámin László, Buda Ferenc, Nagy Gáspár, Nagy László, Páskándi Géza és Utassy József ötvenhatos versei**
- **Bereczki András: Hét és fél nap**
- **A NAGY KILOMETRIK**

OLVASÓINK FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012.
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között.
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKONT.

DÁVID GYULA

Október huszadikán Kolozsváron

Szeretett ötvenhatos bajtársak és hozzátartozók!

Tisztelt, Október huszonharmadikát ünneplő közönség!

Ezen a mai ünnepi estén nekem jutott az a feladat, hogy az erdélyi magyar politikai elítéltek nevében szóljak.

Amit mondani szeretnék, azt a magam nevében teszem, de úgy, hogy azt próbálom végiggondolni, mit is mondana helyemben bárki más közületek, egykori politikai elítéltek közül.

Nem könnyű a válasz. Hiszen ma már mi is táborokra tagozódunk: ki erre, ki arra adná a szavazatát, ha megkérdeznének.

Pedig ez igazán nem 1956 öröksége.

Emlékezzünk csak vissza: 1956-ban el tudtuk felejteni, hogy vannak, lehetnek táborok. Akkor egyetlen célunk, egyetlen vágyunk, egyetlen reménységünk volt, a szabadság, megszabadulni azoktól, akik „felszabadítóink"-nak nevezték magukat. Együtt voltunk: valamikori párthű értelmiségiek és a rendszer által meghurcoltak, diákok és csepeli munkások, felnőttek és rövidnadrágos srácok. Mindnyájan tudtuk, hogy a barikád egyazon oldalán a helyünk, s azt is tudtuk, hogy miért.

Ezt az örökséget vittük magunkkal a börtönbe is, ahol egyetlen választóvonal volt: a börtöncella ajtaja, és nagyon egyértelmű volt, hogy ki melyik oldalon áll.

Nem itt a helye annak, hogy elkezdjük feszegetni: ki 1956 hiteles örököse a mai magyar életben. De ez az ünnepi óra talán mégis alkalmas arra, hogy elgondolkoztasson azon: merre van az út visszafelé, ahhoz a mindennél fontosabb ötvenhatos egységhez.

Együtt vagyunk – ünnepelni és emlékezni arra az ötven év előtti Október Huszonharmadikára, és mindenre, ami azután következett.

Arra a napra, amely a világ számára a huszadik század történelmének egy kiemelkedő pillanatát jelentette, amikor egy kis nép felemelte a fejét, s az első szöget verte bele a világzsarnokság koporsójába.

Arra a napra, amikor úgy döntött a nemzet, hogy megkísérli a maga kezébe venni sorsát.

Arra, amit az a néhány nap hozott: a lelkesedést, a bizakodást, a cselekvés vágyát, sokakban a tényleges cselekvést, s közben a szorongást, majd a kétségbeesést, amikor a zsarnoksággal szövetkezett nemzetáruló galádság mégis felülkerekedett. És azt, ami azután következett: a letartóztatás döbbenetét, a kihallgatások lelki és fizikai megpróbáltatásait, a komolyan nem vehető, s mégis valóságos ítéleteket: az öt, tíz, húsz éveket, az életfogytiglant, társaink halálát, szemtől szemben a kivégzőosztagokkal vagy a börtönpriccsen, a rácsok mögött vagy kényszermunkatáborokban eltöltött éveket, s utána a megkülönböztetés, a szorongás évtizedeit szeretteinkért is, akik másféleképpen ugyan, de osztoztak a mi sorsunkban.

Október huszonharmadikában mindez benne van.

És benne van a reménység is, hogy nem hiába hullott a „piros vér a pesti utcán". Hogy végre is megcáfolható a költőrabtárs szava, miszerint „rabság helyett nem a szabadság, csupán a szebbnek tűnő rabság" lesz az osztályrészünk.

Vajon igaz ez?

Október huszonharmadikán erre is felelnünk kell.

Felelnie kell a nagyvilágnak, amelynek politikusai ezen a napon ünnepi rendezvényeken szép szavakat mondanak az ötvenhatos magyar forradalom világtörténelmi jelentőségéről.

Felelniök kell mindazoknak, akiket egy kisebb vagy nagyobb közösség bizalma a közért való cselekvés bármely pozíciójába állított.

És felelnünk kell nekünk, közembereknek, akiknek cselekvéséből lett 1956. október 23-a, s akiktől sok minden – talán mindennél több – függ, abban a tekintetben, hogy lesz-e jövője nemzetünknek, vagy csak múltja van, amelyet ünnepi alkalmakkor felidézünk, hogy aztán egy évre – vagy újabb ötvenre – visszasüllyesszük a mindennapi tülekedést, a „másik tábor" elleni acsarkodást zavaró kacatok közé.

1956. október huszonharmadika ezért nemcsak az emlékezés napja, hanem a jövő iránti felelősségé is. Mert ez a jövő nem egyik vagy másik tábor, nem ilyen vagy amolyan politikai alakulat, érdekcsoport jövője, hanem az egész nemzeté – és főképpen gyermekeinké, unokáinké, a még meg sem született magyaroké.

Október huszonharmadika ötven évvel ezelőtt egyesíteni tudta a nemzetet – határokra való tekintet nélkül – a szabadság akarásában, az érte való áldozat vállalásában és tisztaságának megőrzésében.

Ezek az eszmények lehetnek a jövő zálogai is.

És most, hogy így együtt vagyunk, adózzunk egy percnyi néma csönddel azok emlékének. akik már nincsenek közöttünk. Emlékezzünk azokra, akik úgy haltak meg, hogy még a reménység sem adatott meg nekik. Azokra, akik megértek ugyan a zsarnoki rendszerek összeomlását, de személyes sorsukat hátralévő éveikre is beárnyékolta a múlt. S gondoljunk azokra, akiket ma betegségek, mindennapi létgondok, esetleg a félelem, amelytől mára sem sikerült megszabadulniok, tart távol ettől a közös ünneplestől. S azokra, akik még közöttünk vannak, s akiknek érezniök kell: az áldozat, amelyet vállaltak, nem volt hiábavaló.

1956 október huszonharmadika ezt várja el tőlünk.

Végezetül engedjenek meg még néhány szót arról a könyvről, amelyet itt ma sokan kézbe kapnak, s amellyel a feledés, a mulandóság ellen próbáltunk tenni valamit.

Hogy itt lehet ezen az ünnepen, azért szeretnék köszönetet mondani Szili Katalinnak, a magyar országgyűlés elnökének, aki két esztendővel ezelőtt, az ötlet megszületésekor a megvalósítás ügye mellé állott. És a kolozsvári Magyar Főkonzulátus két fő tisztségviselőjének, Cseh Áronnak és Szentpéteri Istvánnak, akiknek segítségét a megvalósítás nem kevés hullámvölgyében munkaközösségünk maga mögött érezhette.

Első kísérlet ez a könyv egy teljesebb körű számbavételre hiányokkal és bizonyára hibákkal. Most ennyi telt ki tőlünk. De bízunk abban – s erre most itt is szeretném kérni mindazokat, akik kézbe veszik, hogy észrevételeikkel, kritikáikkal, kiegészítéseikkel segítsenek egy majdani javított és bővített kiadás létrehozásában.

Elhangzott 2006. október 20-án a Kolozsvári Magyar Operában rendezett megemlékező ünnepségen.

BENJÁMIN LÁSZLÓ
Elesettek

Lánctalpakon, egyenruhában jön a HALÁL értetek.
Szerelem, munka, remény, jó és rossz már tőletek elvétetett.
De már emléketektől is veszik el a becsületet.

Élők és holtak: fosztogatónak Titeket gyaláz, aki
Ezt a szomorú országot utolsó kincseitől akarja megfosztani.
Hát jöjjön a lánctalpas Hatalom! Szívünket fossza ki!
Ágyúszó, könnyűzene búcsúztatja az elesetteket, nem sírás.
Mi lesz velünk? Már csak a sírban van a szabadulás?
Nincs felelet. Csak a vér van, csak a gyász.

Irodalmi Újság, 1956. november 2.

MARKÓ BÉLA

Egy hosszú forradalom

Azt mondják, 1956-ban a világtörténelem egyik legrövidebb forradalma zajlott le Magyarországon, hiszen néhány nap alatt megtörtént minden, aminek a forradalmakban meg kell történnie, és aztán hihetetlen gyorsasággal és kegyetlenséggel vérbe is fojtották.

Én azt hiszem, az ezelőtt ötven esztendővel kirobbant szabadságharc ma is folyik, és 1956-ban tulajdonképpen Európában a huszadik század második felének leghosszabb forradalma indult el, amely átnyúlik a huszonegyedik századra is. Ennek a hosszú forradalomnak voltak hősei, áldozatai és hóhérai akkor is, és vannak azóta is, újból meg újból. Nem fegyverekkel vívták 1956 novembere után ezt a forradalmat, hanem a lelkünkben zajlik ma is, bár a kivégzőosztagok fegyvere még eldördült sokszor azután, a hóhér kötele sem tétlenkedett, sőt, 1989-ben itt Romániában ismét sűrűn ropogott a puskatűz, sok életet kioltott.

De a forradalom bennünk forrt tovább. Bennünk magyarokban és a nem-magyarokban is, egész Közép- és Kelet-Európában. Fellobbant 1968-ban Csehszlovákiában, azt is letiporták, de tovább parázslott, itt villant, ott szikrázott váratlanul, kapkodták a fejüket a kisebb-nagyobb diktátorok, néha csak egy-egy magányos ember szemében látták viszont a tüzet, néha egy egész városon futott végig a láng, néha önként gyújtotta fel magát valaki, hogy ismét világítson a forradalom, ide-oda rohangáltak a zsarnokok, itt oltották, ott gyúlt meg, nem tudtak semmit kezdeni vele, és így értük meg 1989-et, amikor végre kifényesedett minden szem, és széthulltak a zsarnokságok.

Szeretném, ha jól értenék, amit mondani akarok. Nem csupán metafora ez, nem csupán költői kép, hogy az 1956-os forradalom folytatódott azután minden kommunistaellenes és szovjetellenes megnyilvánulásban Európának ebben a részében, hanem bizonyítható tény. Olyan ez, mint egy késleltetett robbanás. Magyarországon például akkor omlott össze a nyolcvanas évek végén visszavonhatatlanul a Kádár-rendszer, amikor azt a hihetetlenül pimasz hazugságot, hogy 1956-ban ellenforradalom volt, nyilvánosan cáfolni kezdték. Először még csak népfelkelés lett, azután lassan-lassan már forradalomnak és szabadságharcnak is lehetett nevezni. Vége volt a hazugságnak, vége volt a rendszernek! Véget ért ott is, nálunk is, mindenütt a térség országaiban egy szörnyű tudathasadás, amikor mást hallott a gyermek az iskolában és mást otthon. Mintha azért találta volna ki a természet nekünk a két agyféltekét, hogy az egyiket szüleink otthoni igazságára, a másikat a rendszer nyilvános hazugságaira tartogassuk. Ellenforradalom, mondták a tankönyvben. Forradalom, suttogták nekünk otthon. Így nőttünk fel, ilyen suttogó időben mi is itt Erdélyben, itt Romániában. Így próbált minket monstrummá nevelni sok neveletlen, bakancsos diktátor, de nemcsak ők, hanem ijedt tanítómestereink egyike-másika is, és így szabadított fel végül minket is 1956 szabadságharca 1989-ben. És talán még ma sem szabadultunk fel véglegesen, talán még ma is folytatódik ez a forradalom.

Igen, 1956 forradalom mindenkinek itt a volt szocialista tömb országaiban, mindenki a maga forradalmának érezheti, el egészen a Szolidaritás lengyel hőseiig Gdanszkban, de nekünk 1956 még szabadságharc is volt. Ilyen a mi történelmünk. 1848 is egyszerre volt társadalmi forradalom és nemzeti szabadságharc, és 1956 is. Mi több, ott is hatott ez a forradalom és szabadságharc, ahol már-már minden magyar fejéhez egy puskacsövet szegeztek, hogy pisszenni se merjenek. Például nálunk, Romániában. Mégis mertek, mégis szóltak magyarok is, románok is.

Olyan ez, mint amit a levágott testrészről mondanak, hogy akkor is fáj, ha már nincsen. Hát még akkor, ha továbbra is van, csak egy másik országban, mint mi is. Mi mindent megérzünk, ami Magyarországnak fáj! Így volt ez gyermekkoromban is, így volt ez az ötvenes években. Legfeljebb azt kérdezhetnénk, hogy

Magyarország is érzi-e igazán, megérzi-e, ha nekünk fáj valami. Most például, amikor önnön tekintélyét rombolja, érzi-e, hogy ez nekünk nemcsak fáj, de nagyon rossz is.

1956-ban is úgy markolt meg minket a szorongás, mintha ott lettünk volna. Mint egy távoli ikertestvért, aki rögtön megérzi, hogy baj van. El kell mondanunk egymásnak végre, mi erdélyiek és magyarországiak, hogy egymásért is felelősek vagyunk, és hiába a határ, azon útlevél nélkül is átjár a féltés, az öröm és a bánat, a szeretet és a harag, minden érzelem.

Hiszen 1956 sem volt csupán Magyarország forradalma, Erdélyé is volt, sőt, Romániáé is, sem határőrök, sem szovjet tankok nem tudták ezt megakadályozni. És a megtorlás kegyetlen volt itt is, ott is. Itt nem voltak puskalövések, de betűért, szóért, versmondásért itt is börtönbe zártak hosszú-hosszú évekre diákokat, papokat, értelmiségieket, és soknak az életét is kioltották.

A kezdetben kemény, később pedig puha diktatúrának számító kádári rendszer pedig csak nézte, hogy mi történik itt velünk. Hogyan várják ki a forradalmi tűz lankadását türelmesen, ravaszul, aljasul egészen 1958-ig, hogyan törik kettőbe fiatal fiúk, lányok életét, és hogyan számolják fel 1959-ben a Bolyai Egyetemet. És hogyan lélegeznek fel hosszú időre a diktátorok, hogyan dőlnek hátra foteljaikban elégedetten, hogy nincsen már láng, nincsen már forradalom. Pedig volt bizony! Sőt, attól kezdődően lett igazán forradalom. A fejekben. A lelkekben. Magyar, román, cseh, lengyel szívekben. Mindenütt! A forradalom lángja már belül égett tovább, és ott igazán nem lehetett kioltani.

Én azt gondolom, hogy az 1956-os forradalmat folytatta, és a kivégzett Nagy Imréék eszméit vitte tovább Lech Walesa, Vaclav Havel, vagy akár a mi kedves íróbarátunk, Mircea Dinescu is.

Sok idő telt el még, amíg a kommunizmus összeomlott. De akkortól fogva már csak a szovjet tankok vagy egyik-másik országban a saját fegyverek fenyegetése tartotta össze ezeket a hazug társadalmakat. Hamis hitnek, rózsaszínű önámításnak attól kezdve vége volt már. Csak a sötét félelem, csak a kétségbeesett remény, csak az volt a miénk évtizedeken át. A már-már kézzelfogható félelem és a könnyen illanó remény. Ennyi maradt nekünk.

Erdélyben mostanáig mintha csak Magyarország forradalmaként néztük volna 1956-ot. Elsősorban Magyarország áldozata valóban, kétszázezer földönfutóval fizetett, és még mi mindennel ez az ország. De Erdély is sokat áldozott érte. Öngyilkos professzorokat, kivégzett papokat, börtönben sínylődő ifjakat. Kolozsvár különösen megszenvedte 1956-ot. Itt az ideje, hogy teljes egészében a magunkénak, a mi forradalmunknak, a mi szabadságharcunknak is tekintsük ezt a látszólag néhány napos, de valójában félévszázados forrongást, a lelkek forradalmas felszabadulását. Ami még egyáltalán nem ért véget. Mint ahogy az emlékezés is új meg új forrásokra lel. Mert az idén a Volt Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Bizottság már kiállítást készít elő, amely ha az évfordulóhoz képest megkésve is, de bizonyítani fogja, micsoda szörnyű pánikba esett itt is a rendszer, és micsoda szörnyű megtorlást eszelt ki és vitt végig azután!

Isten óvjon mindenkit, magyart is, románt is a kádári toleranciától, de a snagovi vendégszeretettől is!

Legyen a miénk végre 1956, legyen mindannyiunké ez a hosszú-hosszú forradalom!

Illesse tisztelet azokat, akik érte szenvedtek, érte haltak meg!

Elhangzott 2006. október 20-án a Kolozsvári Magyar Operában rendezett megemlékező ünnepségen.

BUDA FERENC

Tizenöt-húszéves halottak

Kiontott véreim!
Támadó tűz voltunk,
hűs halottak lettünk.
Hajnalló hitünkről
fegyverforgó kézzel
tanúságot tettünk.
Gyermeki karunkba
ereje gyülemlett
forró férfikornak,
csillagos oldalú,
tűzokádó tankok
felnőtté tiportak.
Golyóverte testünk
lankadó lankái
hol anyaggá hülnek,
gránátot markoló,
kimarjult karjaink
jéggé merevülnek.
Sebeink nyitottak,
nyirkos kövön fekszünk,
mostmár nem verekszünk.
Égő, túlvilági
benzines palackok
lángjánál melegszünk.

Pesten esik a hó

Pesten esik a hó
Keringve kavarogva
A Dunán a habokra
Lelkük-vesztett romokra
Kivert ablakszemekre
Kékszájú emberekre
Csepelre és a Gyárra
A moccanatlan Várra
Tépett szélű sebeken
Dacoló üzemeken
Aszfaltra száradt véren
Megül halottfehéren
Hordja a szél a földön
Viszi a szél az égen
Pesten esik a hó
Nyílt sebre friss kötésnek
Pest talpig hófehérben.

PÁSKÁNDI GÉZA

Hiszekegy helyett

„Hiszekegy" helyett, „Hiszek mind többet"
mond a szám.
Mióta ez a kínzató többlet
a hazám,
mióta a lélek túlzengett
zátonyán, mint barlang – szent tüzet melenget,
emberiségnek füstöt lenget
áldozóként a
koponyám.

Betyárrigmus ötvennyolcban

Szamosújvár, Rózsa Sándor...
Szemem előtt kötél táncol.
Hej, sok idő telt azóta,
De tán áll az akasztófa,
s ha Isten felviszi dolgod,
mert bár magas a fa ága
csalóka a magassága,
távol a mennyei kolhoz,
de ez közel a pokolhoz.
Elgondolom: milyen talmi
Éppen odafönt meghalni,
Hiszen a halálos ágyig
az ember mind fönnebb vágyik
S mire feljut két méterre
Kilóg szegénynek a nyelve.
Vagy mert zuhant alacsonyra,
Gúnyból húznák a magosba?

Szamosújvár, Rózsa Sándor...
Szemem előtt kötél táncol.
Haj, sok idő telt azóta,
De tán áll az akasztófa...

Egy cigányné megjósolta
Anyámnak az ócskasorba'
Hogy meghalok, hogy elvérzem
Vagy tán akasztófán végzem.
Most, az atomkor határán
Lógjak egy primitív spárgán?
Villamosszék, halálvonat
Kell, nem kötél, s szamárfogat!
Akasztódjék, ki arra jó,
Tuskófejűeknek való.
Nem gyilkoltam, fosztogattam,
csak tanácsot osztogattam,
mert a szegény diákgyerek
nem szól, hanem csak pityereg...
Nos, hát ez volna a bűnöm.
Három-négy év, és leülöm.
Persze jobb volna most lassan
Sétálgatni egy lugasban,
Olvasgatni, virslit falni,
Jégbehűtött sört nyakalni,
csókot kérni egy-egy lánytól
s csak az ágyban lenni bátor,
de hát akkor ki bűnhödött?
És miből él börtönőröd?

Viselkedj hát türelemmel,
Hiszen ő is munkásember!
Olyan nagyon nem is bánom.
Egy ideig lesz lakásom,
Nem fogja a házbért kérni
Elsején majd Irén néni,
S végre elmondhatom bátran,
Hogy nem élek szabadságban.

UTASSY JÓZSEF

Pohárköszöntő

Egy mondatot,
egy mondatot csak,
csak egyetlen mondatot,
egy árva mondatot, ha holnap
hangot se lehet mondanod,

hangot se,
mert a pályabér
nem ám az ének örökzöld ága,
dehogyis lesz az az ág
babér:

huncut kis hóhérok mennek ölre
szavaid tisztásán
nyakadért,

s ő,
igen Ő:
Ki a Holdra Föltett,
úgy rúgja alólad ki a Földet,
hogy elzúg talpad alatt a szél,

s függsz majd:
egy vízszintes mondatért!

egy mondatot,
egy mondatot csak,
csak egyetlen mondatot,
egy árva mondatot a Sorsnak,

hogy hallják a vakok:
kimondatott!
lássák a süketek:
leíratott!
egy mondatot,
egy mondatot csak,
csak egyetlen mondatot:
egy félig földi,
félig csillagárvát!

arról,

mit tündököl a tenger,
bár ismered jót holdalattiságát

a csillagosban,
hol fényévek a rések,
földiek mégis
az űri keringések,

földiek,
mert iker,
mert iker bolygó
a Plútó és a Péntek,

nagy idők síkján,
az őszi földön,
hol Szabadságot
az Ember úgy nyer itt:

bilinccsel együtt
töri a tengerit!

egy mondatot,
egy mondatot csak,
csak egyetlen mondatot,
egy árva mondatot ragyogj csak:

EMBERNEK MAGYART,
MAGYARNAK EMBERIT!

1976

NAGY LÁSZLÓ

Karácsony, fekete glória

Léleknek nem hozol békét
ó busa isteni angyal!
Vér-illatos a karácsonyfa,
– glória –
aggatva iszonyattal.

Foszforos tüzek emléke
perzsel, mint új pokolkör,
forog a város lángrózsában,
– glória –
csillagszóró ha fröcsköl,

Csillagig növő halálfa,
ragyognak vér-zománcos
gömbjeid – szemem fájva zendül
– glória –
a holtak homlokához!

1956

Varjú-koszorú

Sortüzek döreje szédít,
szív szakad és vakolat,
gyász-szalagok közt az Édes
már megint sírvafakadt.

Fél a fű, a vézna füst is
ijedten legöndörül,
félelem dobog a házban,
a tájban körös-körül.

Fekete bársony-koloncok
örvenyét veti az ég,
varjú-koszorú fölöttem,
rajtam hideg veriték.

ÁGH ISTVÁN

A parlamentnél

Földön-fektem iszonyú homorúja
gyöpös a vér s az esőlé után,
kivált alakom hány leveles tócsa
tükrözte gyűrötten tovább,
mióta menni újra megtanultam
tizennyolc évesen, már túl az ötvenen
halálom zónájába visszajárok,
látszatra villamoshoz, kézfogásra.

Gondolja-e most valaki, milyen
történelmet, kaszálást parkosított
a csitri-szép cigány, s a mátós
utcaseprő mit söpör? platán-avart,
de nékem földbe vájó fogsort
és tenyeret, s az újra ültetett
dísztérre csinosított sírvirágok
felejtetnének, sose feledek!

Mert egész hétköznapi életemmel,
ahogy cipőfűzőm kötöm a vérengzés
terén, cigarettára gyújtok,
eldobom az érvénytelen jegyet,
ő működik, ki akkor erre voltam
véletlenül és mégis sors szerint,
fiatal arcom láthatom ma is
oda-vissza a 2-es villamosban.

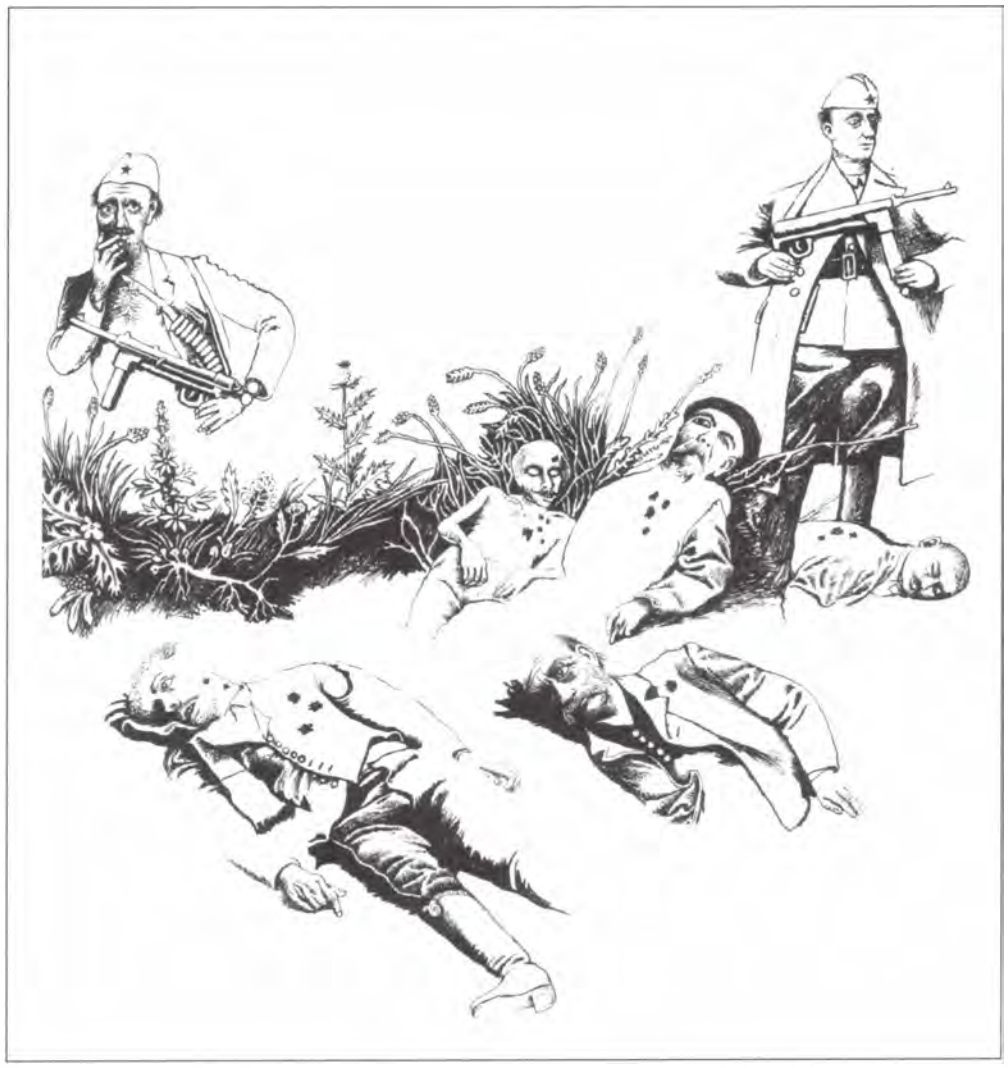

PETRI GYÖRGY

A 301-es parcelláról

Maradjon úgy minden!
Az állatkerti dögökkel együtt?
Igen. Miért, hát különb sors jutott nekik?
A kötél szelídebb, mint az elaltatás?
Én nem felejtek (nem fenyegetőleg
mondom ezt: ilyen a természetem:
nem tudok felejteni).

Másrészt mit is kívánnék magamnak,
ha – ha-ha! — halott lennék,
és visszalátogatnék ide, mint kövendég?
Hogy hagyjanak már békén.
A kegyeletre szarok. Az élőkkel
kellett volna irgalmasabbnak lenni
(élni hagyni őket). Most már késő.

A halál ellen nincs remedium:
özvegyeknek, árváknak, nemzeteknek
nincs jóvátétel. Nem érdekelnek
a hóhérsegédek megkésett könnyei.
Az én szemem száraz. Nézni akarok vele.

Nem túl sok ugyan
a látnivaló, de a szürkületben
kiélesedik minden:
egy női test, egy faág,
arcod pihei. Nem akarok
semmit. Csak nézelődni.

NAGY GÁSPÁR

Ők már kivárják...

(fohász a temetetlen holtakért
és a jeltelen sírokban várakozó
vértanúkért)

Ők már kivárják
ott a föld alatt
hűségesen simul
homok agyag – és
nápolyiként a
megtört deszkaprés
nyelvük helyére hull
akár a kés
s fölvérzi utolsó szavuk
mihez alig volt joguk
itt hol végórán szólni is
rebellió; fényes tüntetés –
és kinő szájukból
rettenet virág
sírjukat ott keresd
VILAG! — s ha vak rá?
süket és béna vagy nem meri?
Isten a Világ gyáváit akképp
bünteti hogy görnyedjenek
élve ítéletnapig –
de Ők már kivárják
ott a föld alatt
kivárja ott velük
homok agyag – és
csöndben kivájják fényük
a deszkaprés alól
mikor föltámadnak
halottaiból.

1987

Ötvenhat

>>>>> *folytatás az 1. oldalról*

egyenesen nevetséges, ha nem veszedelmes figyelemkikapcsolás, hiszen annak vallott végcélja eleve az összes többi, minden más felszámolása, elpusztítása volt. Így nem érdemes az egyház s a „szabadkőművesség"-derivátumok békítését erőltetni. A „békés egymás mellett élés", az egészen más, az gyakorlati modus vivendi volt Mezopotámia óta, végig, a törökvilágon át. Aki ennél kevesebben hisz, az a rugalmatlan, de józan elme.

Ötvenhatért majdnem az egész magyar nemzet ült. Közvetlen következményei át-terjedtek legalábbis az egész hajdan volt Nagy-Magyarországra: a Duna-medence egyik fele megtorolta a másik felén, hogy belekeveredett. Jobban, mint bármely Dózsa-felkelés, Horea-lázadás, Szegedinec Pero miatt, legalább úgy, mint a Bastille ügyében. „Olvadás" után aztán le se ment az iszapár a mederben – (elmozdíthatatlan nagyságú) sziklák, (tisztára)mosómedvék és (átkozódó) vízipatkányok maradtak.

Ilyen miliőben még mohának lenni is rugalmasság.

De miért lenne kötelező a rugalmasság? Amit az idő old meg, gyógyít be, az minden halálos. Mennyivel szebb és emelkedettebb bármilyen ünneprontás. Az időnek, így október huszonharmadika környékén őszszaga van, nem ünnepszaga. Az a karácsonyoké, melyekre még utoljára (vagy először?) az első világháborús frontokon tekintettel voltak. Borzalom rájönni, hol vagyunk, ha azzal zárult az operett, hogy az „csak„ Júdás és Macbeth ideje volt. Ez már a Rambóé. Erre akarnak kiképezni. S bizonyisten nem a régi szabadságfogalom nevében.

Sokan nem értettük, 90 óta nem értik, mi történt a nagy szabadságra érzékeny, rebellióra, végig bár ribillióra hajlamos magyarsággal. Petőfivel ironizáltunk, aki forog a sírjában. S mivel a sírja Erdélyben ragadt, Rodostó-állapotát emlegettük idejében „elcsatolt" szellemének. De nem így tört ki a szabadságszeretet más népeken sem, Varsótól Bukarestig, ahogy a lefojtás után várható volt. A „bársonyosság" forradalmak esetében nem holmi civilizált önfegyelem, hanem az erőtlenség, az elvégzetlenül maradó átalakulás, a félmunka tünete, jele. Már 44 óta ez van: így bontakozott ki a nagy idomítás. Ahol emberöltőváltások bőven belefférnek, ott csakis így alakulhat: már nem ugyanazok kell hogy reagáljanak. Másképp, más szellemi és érzelmi ingerküszöbök mentén megy végbe. Távoli, egészen más kultúr- és vallás-erkölcsi közeg. Csak a biológiai nyersanyag azonos. Íme Szaddam diktatúrájának feloldása is fékezett hatású, nagyon földalatti atomrobbanáshoz hasonlít. Ki lehetne dolgozni az emberi lény viszonylag érvényes reakció-mechanizmusait a „felszabadulásra". Ámbár lehet ez valamennyiben közös az állatvilággal: hogyan szabadulnának a tigrisek s a kanárimadarak? A postagalambok, legalább ezek a gyakran útlevelet kapó, utaztatott ügynökök olyanok, mint ahogy a kiváltságos rabszolgának reagálnia kell?...

Virulens bűvészmutatvány a szabadság lázadás útján való megszerzése. Ott régen a Spartacusokkal és Watt Tylerekkel nem kísérletezett senki, hogy beszervezéssel csillapítsák a kitörés erejét. Bár lehet, ha csupa arkangyal vonul be s nem T34-esekkel, csak hozsannázva, olajággal, a lényegről akkor sem sikerül elterelni az igazi felkelők erkölcsi figyelmét. Így is, úgy is ilyenné válnak. Nem a megszálló szerep, hanem még az elnyomó szerepkör hatására alakulnak ekképpen. Számukra csak a győzelem a kiút. A megtorlás ugyanis az a folyamatos Hirosima, mely éppen a földig rombolás által teszi lehetetlenné valaha is a békét.

Valószínűleg akkora jellemválság volt mindig. Az emberi lénnyel megkötött arariáti, olümposzi szövetségek, a megküldött tízparancsolatok és reábízott hétszentségek korain végig. És ezt egy okos, de számszerű kisebbség nem tudta soha elfogadni. Nehezményezte, számon kérte. A legszelídebb rámutatás már lázításnak számított a hatalomra jutottak szemében. Nemcsak Ludas Matyik minősültek zendülőnek, akit el- és meg kell csapni, hanem bukott angyalokról is említést tesznek például Gilgames dossziéjában és Madáchnál. Egyenesen azt vetik meg, gúnyolják, kezdik ki, Pilátus, Haynau udvarában és mondjuk Rákosiéban, aki hű és következetes, vagy elég lomhák az alkalmazkodási reflexei. Nyilván egész népek sosem sorakoznak fel olyan sebességgel, mint reguláris légiók, kommandók, élcsapatok, de ha rászánják, belevetik magukat, a kitörés elemi erejűvé válik. Csatavesztés után mégsem a többségüket sújtják, okos számításból, csak egy kisebbséggel statuálnak példát. Az ilyen kuláklistákra persze alkalmilag Cicerók és Lavoisier-szerű kiválóságok is felkerülnek. Apropó, sokszor eljátszadoztak a kérdéssel, mi lett volna, hogyha Dózsáék győztek volna? Azt, hogy Robespierre-ék győztek, meg lehetett tapasztalni. 56 győzelme esetén nem ilyen kockázatok merülhettek volna fel. Sajnos vannak ennek a társadalmi mozgásfajtának olyan különös alakulási törvényei, melyek mint egy Möbius-szalag mentén, úgy érvényesítik a pozitív végkifejletet, a „győzelmet", hogy mártíriumuk sugárzik vissza, áraszt majd erőt, de közvetlen jövőjük maga a jövőtlenség, az aradi várárok, a kufsteini fal. Egy egész földrész internálása esetén a „berlininek" nevezett. Több mint legenda persze, több mint halál uStán. Valahogy úgy, miképpen Gyulai Pál hercigen szabatos, stilizáltan gügye versikéjében, mely a XIX. század végére német, francia, izlandi, helgolandi, frizlandi fordítások jóvoltából a legelterjedtebb magyar lírai termékké nőtte ki magát „Nyugaton": Hadnagy uram, hadnagy uram. Mi bajod van, édes fiam. Piros vér foly a mentére. Ne bánd, csak az orrom vére stb.

Az én lehetséges politikai ars poeticám: már tényleg csak az igazság érdekelne, a tapintat határai sem.

A kibékíthetetlenség sokszor bukkan fel. „Nálunk és más nemzeteknél". Sőt léptennyomon kínálkozik szakadékul. Amire jutunk, az folyton legalábbis kétfejű, mint a sas, hétfejű, mint a sárkány. Harc vagy kiegyezés, minimum a két lehetséges és egymást kizáró irány. Persze így is megközelíthető. Népirtás (külső, belső) vagy szőnyegaláseprés. Maga Európa kétértelműségek summája minden diszciplína felől megvizsgálva. De végső soron (ma valósággal divat szinten) ignorálja ezt. Vajon fából vaskarika-e, amire éppen a harmincéves háború évszázadában jutott Hugo Grotius, vagy amit Széchenyi akart: „Én egy szelíd, felfordulás nélküli reformációt akarok". És az ilyesminek csak személy szerint vagy világként is Döbling az ára?

Az indukció fázisa beállt. Most már szerencsére bármiről minden, és mindenről bármi eszünkbe jut. Az egészről a részek, s a részletről a szintézisek. A permutáció, variáció, kombináció egy-egy szélrózsája, valóságos szélrózsacsokrok. Ez az érett nemzeteknél a nemzettudat igazi műhelyállapota. Melyből még sok más, fontos és megkeresendő szellemi, erkölcsi, politikai műhelyhelyzet előállítható és működtethető. Nemcsak a hülyegyerekek sekélyes kukkolóshowjában, ilyen nagy ügyeknél is „a lét a tét"...

Ötvenhatért a magyar megdicsőült, öt percre világeszmény volt, majd újabb ok lett ez is valami iránt unk való ellenszenvre. Ennek jegyében a Kárpát-medence egyik fele aztán végig gyanakodott a másik felére. Am ahogy nem szokott történni korábban, más esetekben: a történelem futószalagon hozta el, kínálta fel az igazunkat. Kivéve Budapesten.

Mert a nemzetek sorában a világ folyását jelentékenyen befolyásoló, megjelenítő tetteket nem könnyű véghezvinni, s ezek csak úgy jönnek, az előzményekből, a sokszor nem ismert, csak átélt öndiagnózisok sorának egy-egy sűrűsödési pontján. Idejövetelünknek, több felvett vallás, világrendszer, szabálytömkeleg hámja, idegzete szorításában azért lett megmaradás a jutalma, mert jönnie kellett egy ilyen történelmi szerepű pillanatnak. Manapság nyilván nem véletlenül, hanem tank nélküli bosszúból egyesek igyekeznek halványítani, kisebbíteni a súlyát, értékét, szerepét. De ez a mi ötvenhatunk marad.

Ezért címermondatként, csatakiáltásként hathat a következő, akár elsatnyult, de a folytonosságot, a népnevet továbbító nemzedékek ajkán is a diadalsóhaj, hogy a történelmet átsöprő időkig itt szerepeltünk, itt szenvedtünk és éltük az élet boldogságát, mikor már hol nem voltak padtársaink, a gepidák s a longobárdok. Dicsőség a mártírjainknak, és köszönet az életükért! A dühös emlékezetű Panek Zoltán gyakran emlegetett egy bölcsességet, mely szerinte réges-régi, vadregényes szatmári közmondás volt: „Keljetek fel, holtak, feküdjünk le mi!" A világ folyását illetően, ezek után, használhatóbb stratégiát hirtelen én sem látok.

SZŐCS ISTVÁN

MORFOND

Az igazi hazugságra vezérlő kalauz

Többször rádöbbentem már életem során, hogy milyen hiányosak a könyvtárak. Például rengeteg nagyszerű értekezés szól *az igazságról,* megszámlálhatatlan ragyogó elmélkedés, de egy jó szakkönyv a hazugságról nem kapható.

Nem úgy van az, hogy „a hazugság az igazság hiánya", sőt, nem is az ellenkezője. (Egy Kosztolányi-jegyzetben két barátnő beszélget: „Nem igaz, hogy Sári hazudik. Sőt!" – Sőt, teszi hozzá a költő, sokkal több igazat mond, mint ami megtörténik!)

Vannak persze nagy bölcs meghatározások, melyek akár a létért való küzdelemre hivatkoznak, akár másra, végül is elmossák a megkülönböztetés lehetőségét nemcsak *a tettetés* (mimikri) és a hazugság között még a természetben is, nemhogy a kereskedelemben, de még *a játék* és a hazugság, sőt: *a vigasz* és a hazugság között is. És elködösítik a főkérdést: Honnét jön egyáltalán a hazugság?

A volt vásárhelyi városi könyvtár őre, Vigh Károly, nemegyszer megtette, hogy kivette kezemből a kölcsönzés végett kiválasztott könyveket, s valami mást nyomott a markomba: Nézd csak meg ezt! – suttogta. Ezt a szokását azután is megőrizte, amikor már sem Vásárhelyt, sem Kolozsvárt nem könyvtároskodhatott, sőt, én lettem a főnöke: egy-egy vitát gyakran kézlegyintéssel szakított félbe, viszont előhúzott valahonnét egy egzotikus könyvet. Egy ízben a gyereknevelésről vitatkoztunk – neki is három volt –, felugrott, hazarohant a város másik végébe, s visszatérve az Ifjúsági Könyvkiadó íróasztalára teregette Hamvas Béla *A láthatatlan történet* című könyvét s egyik oldalt kopogtatta az ujjbütykével: Hogy akar az nevelni, aki ennyit sem tud!

Azon az oldalon arról volt szó, hogy a városok utcáin egy idő óta kezdenek elszaporodni az édességboltok. És feltűnő: minél több édességet fogyasztanak az emberek, annál többet hazudnak. Következik egy szellemes egybevetés a cukor – mármint az iparilag előállított répacukor – és a hazugság alkati jellegzetességei és működésmódja között. (Szerencsém, hogy ezt a Hamvas Béla-szöveget olvastam először, s nem valamelyik óind szociáfilozófiai rajongást, így évekre a befolyása alá kerültem. Nem is adtam vissza a könyvet Vighnek.)

„Nektek azt tanítják marxizmusból, hogy az eszmék behatolva a tömegbe, anyagi erőkké válnak. Itt most láthatod: az anyag behatolva a tömegbe, erkölcsi tényezővé válik!"

A dolog azért kezdett fölöttébb érdekelni, mert mint lélektanszakot végzett személy azóta sem tértem magamhoz abból a kábulatból, amit második éves korom-ban az új szovjet egyetemi jegyzetek megérkezése okozott. Például: „A hazugság a kizsákmányoló társadalmak eltorzított lelkű emberének a sajátossága. A szovjet ember nem hazudik." Pont.

A cukorzabálás és a hazudozás összefüggéseit figyelemmel követem, de be kell ismernem, sokszor jutok ellentmondó, zavaros tapasztalatokhoz. Hogy itt valóban lappang valami mélyebb motiváció, kiderül abból, már több évtizede látom, hogy *„a mai gyerekek"* nem szeretik a mézet! Illetve a sok fittyfrancos műanyagburkos édességet sokkal jobban szeretik. Valaha gyermekkorunkban a mennyei paradicsom üdvösségének a megízlelésére az első lehetőség a lépes méz volt! A mai gyerekek csak krákognak tőle.

Szóval nagyon kellene egy *Bevezetés a hazugságtan*ba: mi mikor mettől meddig hazugság? Mivel, ismétlem, ez önálló entitás, és nem lehet egyszerűen az igazság vagy a valóság ellentéteként felfogni.

A hazugság szorosabban hozzátartozik a természet valóságához, mint az úgynevezett igazság, állítják a realisták. Ám akkor hogy állunk a *kozmosz* megértésével, az *organikus* életérzéssel és kifejezésmóddal?

Régi orosz misztikusoknál gyakran olvasni, hogy az ember középen helyezkedik el a világban az isten és az állat között. És mennél inkább eltávolodik istentől, annál közelebb kerül az állathoz.

Ugyanők azt is mondják, hogy a hajdankori ember még az állatban is a lélek, azaz isten árnyékát kereste, a modern ember a lélekben is az állat árnyékát ismeri fel, sőt, arra is esküszik.

Borzasztó elavult dolog ez a lélek, de nélküle valahogy még mindig nem megyünk semmire.

Mégis, hogyan, mikor, mivel lehetne megkülönböztetni a hazugság fogalmát „képzelet játéka", a „fantáziálás", az „elbűvölés", a „megnyugtatás" és a „vigasztalás" fogalomkörétől?

A hazugság – szorosan tapad a bűn jelenségéhez! A fantázia – vagy a fantáziátlanság – működése akkor válik hazugságtermeléssé, amikor: 1. valamilyen bűnt akar takargatni, és 2. valamilyen bűnt akar előkészíteni. Egyszóval, paposan kifejezve: amikor a bűn eszközévé válik!

Ha viszont egyik veszély sem fenyeget, sem Ábel halálát nem akarjuk leplezni, sem a Kígyó hitegetésének nem akarunk engedni, akkor hazudhatunk annyit, amennyi belőlünk kifér?

„Elvben igen" – lehet, hogy egy filozófus ezt igazolni tudná. A valóságban másként szoktak alakulni a dolgok.

A valóságtól való távolodás, illetve „új valóságok felfedezése": megszabadít bilincsektől, illetve elszakít bizonyos szálakat. Azokat a bizonyos szálakat, amelyeket ha szorosan kézben tartunk, sárkányunk magasba röppen, ha eleresztjük, csúfosan alábukfencezik.

A kérdés az, hogy ha rendszeresen eltekintünk a valóságtól és a képzeletünket hagyjuk játszani, korlátozatlanul, sárkányeregető zsinórok nélkül, akkor feltétlenül a hazudozás következik, és bűnösök leszünk? Hát – ha bűnösök nem is, de könnyen lehetünk bolondok!

Szóval a cukor még nem okozza a hazudozást – hiszen azelőtt is hazudoztak eleget –, legfennebb megkönnyíti a hazugság kultuszainak a terjedését, és nemcsak az lesz bolond, aki beléndeket eszik. Az elmezavar és a hazudozás között elég határozottan még mindig ki nem mondott összefüggések állanak fenn, de nemcsak a hazudozás vezethet az elme rendjének megrendüléséhez, hanem a bizonytalan valóságokkal, a megoldhatatlan kérdésekkel, a túl sok újdonsággal való foglakozás, is, szóval *mindaz – ami kimozdít a megszokott hazugságok k*énylemből, és új, m*ás hazugságok feltalálására kényszerít.*

Miskolczy Dezső, a marosvásárhelyi klinika egykori híres ideg- és elmegyógyász professzora egy ízben egy szűk körű társaság előtt előadást tartott arról, hogy *az elmekórtani esetek igen nagy része mögött erkölcsi kérdések lappanganak.* Magyarán: nemcsak arról van szó, hogy az emberek az igazság sokszor kínos vagy fájdalmas vállalása helyett szívesen menekülnek a betegségbe – Flucht in Krankheit –, és hogy a gyerekek akár félelmükben is kaphatnak tüdőgyulladást vírusok és baktériumok támadása nélkül, hanem az ideg- és elmebetegségek olyan lehetőségeket kínálnak, amelyekben sokan *kiélhetik gonoszságukat,* vagyis, mondja, a bátor vagy meggondolatlan hazudozó előbb-utóbb bűnözővé válik, a gyáva és okos gonosz beteg – őrültté. Nem tudom, mi jött akkor a professzorra, de tőle valami szokatlan indulatossággal jellemezni kezdte egyetemi tanáraim és néhány akkori – 1948-as – közéleti személyiség lelkialkatát. Jóslatokat is mondott, félelmetesen beteljesedett a többségük.

Azóta sem mertem soha senkinek elmondani, rettenetesen kínos emlékem. (Tegyem hozzá, Miskolczy egyébként nagyon vallásos ember volt.)

Egyik személy – író –, akiről akkor beszélt, hosszú és zavaros pályafutás után elment egy bukaresti elmegyógyász professzorhoz, és arra kérte, hogy *gyógyítsa ki az aljasságból!* A professzor alaposan végigmérte, majd egy perc hallgatás után így szólt: „Csak azt a beteget lehet meggyógyítani, aki maga is őszintén akarja a gyógyulást." És kirúgta.

Szóval, ha alapítvány lennék, kiírnék egy pályázatot ilyen címmel: *A hazugság mint élettani, lelki,* erkölcsi, esztétikai és emberbaráti jelenség. (A politika kérdéskörét a pályázók mellőzzék, hiszen már Szent László királyunk is megírta: A földi hatalmat nem lehet a legsúlyosabb bűnök elkövetése nélkül gyakorolni.) Akkor ne is gyakoroljuk?

A kérdés persze azért sem indokolt, mivel a művészetben és kapcsolt részeiben általában még több a hazugság – nem az eszmei-erkölcsi, hanem az esztétikai –, és az emberiség mégis élvezettel fogyasztja! És még van képe Leonardót emlegetni!

42 Km

A nagy KILOMETRIK

irányítja és szerkeszti Karácsonyi Zsolt

KÖLLŐ CSONGOR

Jelen múlt jövő

(koszorú)

1956, te csillag!

csillag vagyok ötvenhatos
elmerültem a magyarok
tengerében
már a moszatok között
kiutat nem lelek
hamis ígéretekkel táplálom
magam
mindenkit meggyőztem
hogy még létezem
de hol vannak az álmok
hol van a végső cél
hol ég a megtisztulás tüze
a megtisztulás tüze már
nem ég nincsenek álmok
nincsenek célok hazudtam
nektek testvéreim a világban
a magyarok forradalma
elégett tán nem is volt soha
itt ülök most a víz alatt
és azon gondolkodom
mikor kéne már felmennem
levegőt venni
a magyarok tengerében
ó
1956, én csillag!

1956, mi csillagok!

és nem engedünk nem engedünk
a huszonegyből az ötvenhatból
soha
most testvéreim most
mutassuk meg
Dobó Zrínyi Kossuth Petőfi
a tankok a kardok a puskák
ropogása
de Moszkva istene felett
is él a magyar nemzet

mert csillagok vagyunk
ötvenhatosok
és elmerülni nem fogunk

1956, ti csillagok!

most már mindegy
béke van
a világban
a magyarok tengere
már csak mint apró
sötét folt feszít valahol
a mindenség szélén
nincsenek népek
nincs nemzet
és béke van

a világban

mindenki egyenlő
mindenki egyforma

de vajon meddig tűrjük még
ezt az igát a béke igáját
a nyugalomét
eljön újra a lázadás ideje
a magyarok igaza
letépjük a jármot
ötvenhatosok leszünk mind
újra
minden időkben
fényesen
csillagok
majd ismét tenger

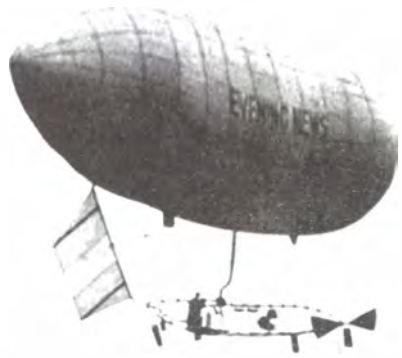

Köllő Csongor: 1985-ben született Kolozsváron. A BBTE harmadéves színművészeti szakos hallgatója.

BÁLINT TAMÁS

A pap leánya birtokostul

Az erdő, a szemet nyugtató lomb
hiányzik, a fennsíkok és dombok
hátán a felhős ég játéka, vagy a
völgy, melytől kisimul a homlok.
Noha sokszor szajha, adják-
veszik és bárkit magára enged,
néhány csóró nincstelennek
nem terem a kerek világ telket.
Kinek elég van, gondtalan mulat,
ám kiknek savanyú szőlőt hajtott
csak hasztalan tépik szájukat,
s az irigy népség vágyat, szitkot
őrjöngve fogai közt míg őröl,
mindig a nő jut eszembe a földről.

Malheur

A kerti vadvirágsor elfagyott,
eltűrted, hogy belepje csókahad
s vijjogjon eltakarva a napot.
Jövőre írmagnak ha megmarad,
noha különböző tőről fakadt
minden szál. S hogy miért a balsiker?
Mert ezt a fajtát nem kötözni kell.

Jog az első éjhez

Bólints csak rá, s én az első sorból,
a kerengő oszlopához lapulva
követem, ahogy a násznép bókol,
s hallgatok majd, csak a vörös erek
fognak szemeim sarkából
árulkodni, hogy ismertelek.
Felejts bár gyorsan, szerét
ejtem, hogy szűklátókörű,
ostoba fejedbe verjem,
magad becsapni nem egyszerű,
és megérzel minden mozdulatban,
vágyban, szívedbe égve mozdulatlan.
Kárbaveszett főnyeremény e frigy
neked s uradnak mezalliansz,
még hallasz rólam, most erigyj,
hamarabb, minthogy pillantsz.

A tett helyszíne

Neki sosem volt, őneki viszont igen. A vágy,
hogy egyszer majd jut belőle mindkettőjüknek.
Elvárásokból ez elég egy olyan teremben,
amit kéthetente látogat meg egy lusta pók,
ahol az árnyék nyúlánk, a falak csontfehérek,
egyikük haja is, a másiknak csak a ruhája,
s a bőrszíj a csuklón hajdani emléket őriz.

Bálint Tamás: 1985-ben született Székelyudvarhelyen. A BBTE közgazdaság szakának harmadéves hallgatója.

KUKORELLY ENDRE

Ideá(lo)król

Nemigen keverednék el abban, hogy van-e ideális nő, nőideál. Néha belekeveredek, olyankor alig tudok ép bőrrel kijönni belőle. M(ajdnem m)inden nő jó, vélekedett egykor, kissé lemondóan, mintegy beletörődve a meg nem változtathatóba, egyik barátom a bölcsészkar folyosóján, ahol valósággal hemzsegtek a csajok. Rég volt. Régóta van: majdnem így van, sok nő tetszik, és némelyiktől egyenesen beindulok, mert akadnak őrjítők is. Nem mintha olyankor megőrülnék, a túlzott emóciókat mintegy leparancsolja a test/lélek-vezérlőközpont, mégis pontosan tudom, milyen ez a na, őérte aztán bármit-érzés. Elég pocsék. Ugyanis túl ritkán válik lehetségesé a bármi, ahhoz képest, hogy milyen sűrűn leborít az érzés. Ideális nő amúgy nincs.

Lehet, hogy így rosszul hangzik, de vagy arról beszélek, ami számomra van, vagy nem mondok semmit: mégsem mondhatom azt, ami nincs, nem? Ideális sok nő, no, még egyszer: (az) ideális (, ha) sok nő (van egyszerre), viszont ez végképp nem hangzik túl szépen, politikailag nem korrekt. A korrektség persze kultúra-függő, viszont beágyazottságunk saját kultúránkba túlerős, legegyszerűbb minden ideálisról reálisan lemondani, így is szépen múlik az élet. Az európai civilizáció aktuálisan egyfajta hazugság(csalás-, megcsalás)-mátrixban kevereg-tévelyeg a nő-férfi viszonyokat illetően, ez a jelek szerint tudomásul vehető, együtt lehet élni vele. Fárasztó projekt, senkinek nem éri meg, majdnem mindenki rosszul jár (a nők rosszabbul, és ennek függvényében a férfiak is rosszabbul, ám ez túl messzire visz), arra megy ki az egész, hogy te legyél a kivétel. Csak ne reménykedj nagyon.

Ami a nőideált, az „ideális nőt" illeti, az szintúgy elég mulatságos dolog. Hogy ne mondjam hamisnak mindazt a felhajtást, ami körülfogja. Úgy látszik, „a nőket" ugyanis alaposan és totálisan beetették (kozmetika-, divat-, fashiontv-, nőimagazin-ipar), az utcára smink nélkül soha-feelingtől a tökéletesek, legszebbek és legintelligensebbek sem függetlenek. Sőt. Stb. Senki és soha, ez igazán szó szerint veendő, mert aki olykor mégis nem, ő lázadásból (v.ö. emancipáció) nem, ezért tehát ugyanattól és ugyanúgy függ. „A férfiak" ettől az ipari terméktől diametrálisan eltérő módon működnek, simán kivonják a nőkből az egész cuccot, amit ők hihetetlen melóval, a végeredménytől közben folyamatosan frusztrálódva, mindent alapvetően félreértve épp a férfiak miatt pakolnak magukra. Egy szál trikó, dézsa víz a fejre döntve: „letörlik" a festéket, leszámítolnak frizurát, ruhát-ékszert. Már amennyiben mint férfiak működnek. Annyiban férfiak, amennyiben így működnek. Még áldott szerencse, hogy nem kell folyvást így működniük, lévén „alapjáraton" emberek ők is. Mint ahogy a nők. Otthon, ébredéskor morcos pofával, konyhában a félretaposott sarkú papucsukban.

Vagyis ez így nem elég pontos. Ugyanis „a nők" (és itt szeretnék elnézést kérni, korántsem a politikai korrektség, hanem az igazság – és az egyszerűség – kedvéért az általánosítás miatt) ilyenkor, „presmink-stádiumban" a legnőiesebbek, leginkább ekkor felelnek meg „a férfiak" (ld. mint fenn) ideálképének. Minden „dísz" ugyanis férfias: kihívó, versenyre hívó, sőt a verseny része, férfiak pedig nőkkel nem versenyezni kívánnak. Amennyiben férfiak: és a nők nők. Annyiban férfiak, amennyiben nőkkel nem versengenek: azok nők, akikkel férfiak nem versenyeznek Férfiak ezt egymással intézik el a nőkért, akik amúgy szürkén-esőázottan is csak úgy döntik magukból nőiességüket.

Már aki, ugye.

Majd' mind. A vonzás állag kérdése, ezzel valamennyien előbb-utóbb, így-úgy tisztába jövünk, és tiszta szerencse, hogy képesek vagyunk mást és mást érteni állag alatt. „A legvonzóbbnak gondolt jegyek a magas arccsont, vékony ajkak, az arc méretéhez képest nagy szemek, valamint az inkább rövidebb, mint hosszabb távolság a száj és az áll, illetve az áll és orr között", írja Edward O. Wilson Minden egybecseng. Az evolúciós gondolat című könyvében. Na igen. Inkább rövidebb, mint hosszabb. Illetve. „Hemzsegtek a lányoktól", ezt pedig Kierkegaard Vagy-vagyjából idéztem. Alapvető – és igen szórakoztató – olvasmány ehhez az alapvető és igen szórakoztató témához.

Kukorelly Endre: 1951-ben született Budapesten. József Attila díjas író. Legutóbbi kötete: *Rom* (2006, Kalligram).

VARGA MELINDA

Egy szerelemtrió történetéből

„Kétszer halunk meg: egy halál-
leszámolni a szerelemmel!
Ez az amit nem bír el az ember
Nem élni többé- semmi már!"
Voltaire

Szeretőim szép dalos hercegek
csókjuktól duplán ég a vágy
s az élvezet is duplán
hagyja el testemet
szeretőim ajka néha egymásba forr
s nem kínoznak féltékeny képzetek
még szebb lenne ha egymás dalosait
szájukba vennék, ízlelnék édesen
cserébe Lezbosz- szigetére
mennénk nászútra
nyár-éjszakák kenőcse e tökély
s az éj nem elég hajnalig
mily isteni fény hozta nem tudom
de egyszerre jár nyelvem
táncot két falloszon
ha tudnám melyikük simítja szebben
vaginám falát
egyikük ölén ringanék csak
s nem osztanám magam ily perverzül szét

Bár nem hittem, hogy szeretni így is lehet
olyan mintha azúr ég a barna földdel
egybeválna nem hagyva a légnek üres teret

Szeretnék magamnak kurtizánt
ki szereti színezni
testét a kéj szivárványával
s átlépne szívesen alatta
lenne belőle férfi
két szerelmes nő és két szerelmes férfi
teste csak egyben válhat mézédessé

Ez egy ilyen perverz nyár
csillag a teste
az éter csókot cserél
a barna földdel
s köztük a lég remeg

Ebben a nyárban annyi hang van
hallgatni érdemes
ember, ki csak a fél-édes ízt ismered
s testedet nem égette még tökély
hegyezd nyuszi módra füledet
nézd az éjben a Hold a kéjúr
s a Nap csillag a szerelme ma
Holnap tán Vénusz simogatja
lyukacsos testét
élvezetek tűzpróbáját hallani
gyarló tangótól kopognak a lábak
mert immár ez egy ilyen perverz égi nyár

S ti naiva nők, kik még hisztek
pezsgőben s rózsacsokorban
dobjátok a férgek elé
rózsaszínű vágyálmaitok
nézzétek a világ szemérmetlen
szonett koszorú
lehettek benne ti is egy-egy víg ütem

Éljetek tiszta szerelmet
vessétek le a hűség prűd mezét
testetekről
lelketek lesz tőle majd szárnyalóbb
mi magas fokon jó, tűzdeljétek be
agylebenyeitekbe
tanuljatok meg szeretni kettőt
ujjbegyeitek játszanak a testeken ugyanúgy
mert nem lehet a nő szerelme szebb
csak ha vad hiúzra s borzos oroszlánra vágyik
azok a férfiak, kik hiszik csak övék vagy
kössék fel bitóra magukat
magány s maszturbáló börtön
legyen örök pokluk
gondolataik mutáns termékeit
süketté sivítsa a szél
száradjon ki örökre egoista nyelvük
mivel ál-szerelmet hazudnak Nektek.

Varga Melinda: 1984-ben született Gyergyószentmiklóson. A BBTE magyar–néprajz szakos hallgatója.

MÓRITZ MÁTYÁS

A feddhetetlen

1.

Hogy az alábbi történet igaz-é vagy sem, hogy egyszer volt valóság, vagy csak a határtalan képzelet szüleménye, – nem tisztem eldönteni, de kötelességemnek érzem másokkal is megosztani.

Hogy olvastam-e vagy hallottam-e valakitől, nem tudom, de talán ezt most nem is annyira érdekes, mint maga J. története, aki bár egy kis faluban élt, de annál nagyobb gazdagságban és jólétben.

Irigyelték is ezért sokan, kinézték, megvetették, és elmondták minden fajta gazembernek, aki mások kárára gazdagodik meg, és halmozza fel a földi javakat.

Pedig hősünk igaz és istenfélő ember volt, és ezek tetejében, minden idegszálával gyűlölte és megvette a bűnt.

Nem úgy mint a szomszéd falubeliek, hiszen azoknak máson sem járt az eszük, csak hogy kellemetlen helyzetbe hozzák őt, hogy ahol lehet ott ártsanak neki. Lehet hogy a pénzét irigyelték, lehet hogy népes és szép családját, hiszen tíz gyermeke volt. Három leánya és hét fia.

Egy nap, mikor is beiktatták az új polgármestert, nagy számú tömeg gyűlt-verődött össze a főtéren, hogy egy-egy kézfogással vagy kisebb ajándékokkal kedveskedjenek az új előjárójuknak. A nagy sokadalomban ott volt a falu egyetlen rossza is, aki bár üres kézzel érkezett, de nem volt rest kéréssel fordulni a polgármesterhez. Azt szerette volna kieszközölni nála, hogy nem habozzon, ne halogassa a dolgot, és sújtson le hatalma és ereje által hősünkre, aki úgy is megfogja őt átkozni szemtől-szemben.

Persze a polgármester dicsérte a gonosz által nem szívlelt J.-t, hogy hozzá hasonlót keveset ismer a földön, hiszen feddhetetlen, igaz, istenfélő, hogy mindig is a kedvében járt, és úgy gyűlöli a bűnt, hogy annyira még ő maga sem.

A gonosz szerint persze hogy szívleli a polgármestert, mikor az gazdagsággal és bőséggel ajándékozta meg. Hiszen a legjobb munkákat neki adta, ha vendég érkezett a városban, elsőként mindig őt dicsérte. Természetes hát, hogy a munkák nagy részével, hozzá fordultak, hogy az ő nevét és jó hírét vitték hét határba.

A polgármester vakarta egy jó darabig az üstökét. Mert látta hogy egy hamar nem szabadulhat meg ettől az amúgy kedves arcú, és rokonszenvesnek is tetsző, de a velejéig romlott gonosztól, azt mondta, lezárandó a vitát, hogy amije csak van ennek a J.-nek, azt mind a gonosznak adja, csak az életét nem.

Történt ezután, hogy egy küldött kopogtat J. házánál, aki elújságolta nagy fújtatások közepette hogy amíg gazdája ökrei szántottak, amíg a szamarai legelésztek, rajtuk ütöttek a szomszéd falubeliek, és megölték őket mind egy szálig, és hogy csak ő menekült meg a vasvillákkal, fejszékkel felszerelkezett ellentől.

De még csak be sem tudta őt hívni J. egy feketére, vagy egy üdítőre, újabb vendég érkezett, aki szerint olyan történt, amit még ő sem látott, pedig járt már a világon sok felé, a kalendáriumokat is nagy kedvvel és érdeklődéssel lapozgatja, de olyanról sehol sem olvasott hogy tűz csapna le az égből. Nem is maradt egy juh, és egy szolga sem, csak ő menekült meg.

De ő sem ért mondandója végére, mert már harmadmagával hallgathatta, hogy hogyan hajtották el a szomszéd falubeliek szomszédi J. tevéit.

De sok idő nem maradt a csodálkozásra, mikor a legrosszabb hírrel futott be a negyedik hírvivő, aki szerint miközben J. fiai és lányai a bátyjuknál voltak vendégségben, óriási szél támadt a puszta felől.

A ház mind a négy sarka megrendült, és rászakadt gyermekeire, akik mind ott lelték végüket.

A négy követ azonnal összeesküvés elméleteket gyártott, és megegyeztek abban, hogy ezen szörnyűbbnélszörnyűbb dolgok mögött, ki más is állhatna, mint maga a Polgármester, akinek újbóli megválasztásánál ők is ott voltak, és vakok lettek volna ha nem látják, hogy bizony lepaktált a gonosszal.

Vele beszélt a leghosszabban, és ahogy látták, a legoldottabb hangulatban. Hogy miről szólt kettőjük között a diskurzus, azt már nem tudják, de nem kell nagy ész ahhoz hogy ők is tudják: piszkos dolgok lehettek csak terítéken. Próbáltak ugyan közelebb férkőzni a Polgármesterhez és a hetek óta nem látott gonoszhoz, de a tömegen nem tudták átverekedni magukat, és a markos biztonsági őrök is inkább a tömegtől elfelé terelgették őket.

J. nem akarta sokáig hallgatni a négy követ örültségeit, számára képtelen történeteit, így inkább elzavarta őket, hogy menjenek Isten hírével. Búcsúzásul még a kezükbe nyomott egy-egy nagyobb összeget, és megköszönte fáradozásaikat, és beszámolójukat.

Azután hátat fordított nekik, magára zárta az ajtót, fogta a legújabban vásárolt, nem is olcsó köntösét, és mint akinek elment még a maradék esze is az őt ért tragédiák után, tépni, cibálni kezdte, amíg rongy nem lett öltözékéből. Majd fogta a nullás gépét, és hajtfürtjeitől úgy vált meg, mint aki soha nem is volt büszke sötét, erős és dús hajára. Majd leborult a földre, és a Polgármestert kezdte fennhangon dicsérni, akinek annyi szépet és jót köszönhet, aki nélkül most nem az lenne ami. És még ő esedezett bocsánatért, amiért összefüggésben hozták a hírhozók jó barátját és a borzalmas történteket.

A gonosz csak úgy véletlenül benézett a Polgármesterhez, aki rögtön meg is kérdezte tőle, hogy láttad e J.-t? Mert bizony ahogy ő tudja, még erősebben és szilárdabban áll a két lábán amióta beszéltek egymással, amióta ellene ingerelte a gonosz, hogy ok és indok nélkül tönkretegye, hogy földönfutót csináljon belőle.

Elveszítette majd minden értékét, mégsem panaszkodott, nem hívott fel, nem fogta könyörgőre, nem kuncsorgott segélyért, nem állt ki az utca sarkára koldulni. Úgy tartja magát, mint akinek nincs is nagyobb gondja és baja, mint ahogy eddig volt.

A gonosz persze nem tágított, nem lett volna az aki, ha nem próbált volna az utolsó vérig küzdeni, és védeni

Móritz Mátyás: 1981-ben született Budapesten. Jelenleg is ott él.

igazát, meggyőződését, gyanúját J.-vel szemben. Meg is említette, hogy nem kell sok, hogy J. odaadjon minlent életéért, ezért azt ajánlotta a Polgármesternek, hogy veresse meg őt, küldjön rá pár verőembert, hogy azok úgy lássák el a baját, mint eddig még senkinek, és meglátja, hogy elfogja őt átkozni, és pedig szemtől-szemben.

A gonosz megköszönte a bőséges és ízletes vacsorát a Polgármesternek és asszonyának, majd mint aki előre iszik a medve bundájára, tért nyugovóra.

J. is szeretett volna ágynak dőlni, és kipihenni a megrázkódtatások egész sorát, és a kiadós verést is, amit nem tudja miért és kiktől kapott, csak azt, hogy botok vagy/és puszta öklök záporoztak a hátára, az arcára, vagy a gyomrára. És ha ez még mind nem lett volna elég a rosszból, undok fekélyek kezdték beborítani a testét, tetőtől-talpig. J. eleinte a kezeivel, majd egy cserépdarabbal vakarta magát, és így ült a hamuban.

J. felesége ezt már nem bírta nézni, és fejhangon kérdezte csak urától, hogy még mindig olyan feddhetetlennek érzi-e magát. Majd a választ meg sem várva, azt ajánlotta hogy inkább átkozza meg az Istent, és haljon meg. Miért szenved és miért jó ez neki? Miben bízik, kiben bízik, és miért?

J. csak annyi tudott kinyögni a veszett vakaródzás közepette, hogy eddig szó nélkül elfogadta a jót, hát mi mást is tehetne most mikor csak a rosszat kapja, mint hogy szó nélkül elfogadja azt is.

2.

Mivel J. szenvedéseinek hamar híre ment, nem csak a faluban, de az egész országban is, tévéstábok is rádiók egész sora akarta megszólaltatni, mert ilyen szerencsétlen embert rég láthatott a tévénézők, vagy a rádióhallgatók, vagy az újság olvasók milliós tábora.

Miután a nem várt vendégek lecsitultak, és elvonultak, hogy új hírek után nézzenek, hogy új szenzációkat kutassanak fel, hogy új tragédiák végére járjanak, J. három barátja tett látogatatást, aki együttérzésükről biztosították régi bajtársukat, akit először fel sem ismertek, úgy eltorzult az arca és az egész teste.

Vele bánkódtak és vigasztalták őt, ahogy tudtak, a kedvében jártak, de sok sikert még azzal sem értek el, hogy hét nap és ugyanennyi éjszaka virrasztottak barátjuk ágyánál, szótlanul, mert belátták ők is, hogy milyen nagy J-. fájdalma.

Egy idő után azonban J. kifakadt, mint akinél végleg elszakadt a cérna, mint aki már nyugtatókkal sem képes féken tartani indulatait. És percekig csak átkozta az a napot, amikor meglátta a napvilágot. És bánkódott a miatt, hogy nem halt meg rögtön a születése után. Mert miért adott az Isten a nyomorultnak világosságot, és életet, a megkeseredett szívűnek?

J. egyik barátja hirtelen nem is értette a kirohanást, a szitkokat és átkokat, hiszen éppen J. volt mindig is az, aki oktatta őket, aki buzdította a szenvedőket, aki lelket vert beléjük, aki velük együtt viselte és tűrte még a legnagyobb terheket is.

Most meg hogy ő van soron, hogy őt veri a sors, zokon veszi, és kikéri magának? Hát hol a következetesség? Hát nem reménységed-e, hogy féled Istenedet?

És nem is reménységed az, hogy becsületben jártál minden utadon?

– Hát éppen ti ne tudnátok, hogy a gonoszok tanácsa a legtávolabb állt és áll tőlem? Hogy mocsoktalan vagyok,

és hogy nincs bennem még csak a legkisebb csírája sem a bűnnek? És bár jól tudja az Isten hogy nem vagyok gonosz, hogy ellene nem vétettem sem gondolatban, sem tettben, mégis perlekedik velem, mégsem hagy nyugtot és békét, mégis betegséggel sújt. Ok nélkül ront meg, és küldi rám a rontást. De miért? Miért? Miért?...

Másik barátja csendre akarta inteni J.-t, mert ő azt a szent meggyőződését vallja, hogy aki hamisságot szánt és gonoszságot vet, az bizony csak hamisságot és gonoszságot arathat. A fiaid biztos vétkeztek Isten ellen, és nem másért, csak gonoszságuk és romlott lelkük, világnézetük miatt lelték halálukat. Ha a hamisságot amely a kezedben van, távol tartanád magadtól, és hajlékodban nem lakoznék gonoszság, és buzgón keresnéd-kutatnád Istent, és bocsánatáért esdekelnél; ha tiszta és becsületes vagy, akkor felserken érted az Úr, és megszabadít nyomorúságodtól.

– Oh te oktondi, te féleszű, te megháborodott, te félkegyelmű. Ha az én szenvedésemet és bűnömet mérlegre tennék, nem lehetne kérdés hogy a szenvedésem nyomna többet a latban, mert több az és súlyosabb, mint tenger partján a fövény – kesergett J.

Ha Isten úgy fizet az embernek, amint az cselekszik akkor mi az oka, hogy a gonoszok nagy szerencsében, vígan élnek, vénséget érnek, sőt még meg is gyarapodnak, és jólétben töltik el öregségüket? Azt mondják pedig magukban Istennek, hogy hagyja őket békén, távozzon tőlük, mert útjaid tudásában nem akarunk gyönyörködni.

Mindezt a harmadik barát sem hallgathatta némán, zokszó nélkül:

– Azt hiszed , talán azért perel veled Isten, mert féled őt? Talán azért nyomorgat meg, mert becsületben élsz? Azért teszi ezt veled, mert végtelen a hamisságod, és sok a gonoszságod. Valld meg hát bűneidet, és imádkozz bocsánatért, hátha kegyelemre találsz még Istennél.

– A szerencsétlent részvét illeti barátaitól, ti meg ehelyett csak ostoroztok, Istent pedig hamis beszéddel próbáljátok meg védeni.

Pedig tudjátok, hogy az Úr útjáról soha le nem tértem, nyomorúságomban ezt nem bántam, és az Urat rossz szóval nem illettem.

3.

Mindezt a Polgármester is hallotta, aki az ajtó mögött állt, majd előlépett a félhomályból, J. három barátjához fordult és azt mondta nekik: haragom felgerjedt ellenetek, hiszen ezt a falut úgy ismerte mindenki, mint a leg istenfélőbb falut, és ti mégis hamisan szóltatok az Úrról, nem úgy mint J. Akinek csak azt tudom tanácsolni, hogy imádkozzék értetek, majd biztosította J.-t, hogy az ökreit és a szamarait nem ölték meg, és a pásztorok mind épségben vannak, ahogy Isten tüze is csak mese volt, mint ahogy a megpörkölődött juhok is.

De még a tevék is megvannak, ahogy fiaid és lányaid is, sőt a bátyjuk is. Ahogy a ház sem roggyant meg.

Az én ötletem volt ez mind, hogy próbára tegyelek téged és a már legendás hitedet, mert hogy téged szeretnélek megtenni helyettesemnek, és leendő utódomnak, hiszen tudom, hogy önszántadból még véletlenül sem pályáznád meg a Polgármesteri széket.

A fekélyből hamar kigyógyult J., és boldogan élt tovább.

BERECZKI ANDRÁS

Hét és fél nap

Folytatás előző számunkból

Alig telt el pár nap a kihallgatás után, megint nyílt az ajtó, és engem szólítottak.

– Fă-ți bagajul!... (Szedd össze a holmidat!) – hangzott a rövid utasítás.

Eddigi tapasztalatainkból már mindnyájan tudtuk, hogy más cellába költöztetnek. Gyorsan összeszedtem apróceprő dolgaimat: törülközőt, fogkefét, szappant, és az egészet összehajtott pokrócba göngyöltem. A többiek körém gyűltek, búcsúzkodtunk, kezet ráztunk.

Újból nyílt a cella ajtaja. Mindenkinek jó egészséget és minél hamarabbi szabadulást kívánva kiléptem a folyosóra.

A börtönben minden ilyen költözésnél a rabok úgy válnak el egymástól, mint akik az életben soha többé nem fognak találkozni. Akit a cellából kivisznek, az szinte meghalt a többiek számára.

A napos tiszt listáján több név szerepelt, legalábbis úgy tűnt nekem, amint fél szemmel, lopva a kezében tartott lapra sandítottam. Ismét nagyobb arányú költöztetés folyt. Désen a szokottnál gyakrabban helyezték egyik cellából a másikba a foglyokat. Kit miért és milyen ismérvek alapján költöztettek? Ennek igazi okát csak a politikai tiszt tudhatta. Mi, börtönlakók, sok vita után arra a következtetésre jutottunk, hogy a meglehetősen gyakori mozgatások alkalmával a saját embereit, úgy is mondhatnám, besúgóit helyezi el különböző szempontok szerint, és ennek leplezésére másokat is átköltöztetnek egyik cellából a másikba.

Kelletlenül, némi izgalommal mentem az őr után. A szívem a torkomban kalapált. Én a börtönben mindenféle költöztetéstől viszolyogtam, bár sokan szívesen fogadták a helyváltoztatást, mert ilyenkor új arcokat láttak, kiszakadtak a sokszor már nyomasztó régi környezetből. Désen túl gyakoriak voltak az efféle mozgatások. Ilyenkor újakkal, addig legtöbbször ismeretlenekkel kerülnek össze a rabok, akik mindenkor némi bizalmatlansággal fogadnak minden közéjük került jövevényt. Sok esetben teljesen jogosan.

Ez a költöztetés már csak a nemrég lezajlott rossz emlékezetű kihallgatás miatt is kellemetlenül érintett, de ettől eltekintve a szobának is beillő eddigi cellában valamivel több volt a mozgási lehetőség, több volt a holt szög, amit kívülről, a vizettán keresztül nem lehetett bemérni. No meg esti zárás után, csakúgy, mint Piteşti-en, valaki mindig mesélt. Elmondta egy-egy általa jól ismert regény tartalmát, olyan részletesen, amilyen részletesen csak tudta. A hallgatóság hálás volt, némiképp lanyhult a napi feszültség.

Jól ismert mesélő volt Lucănescu úr, egykori repülős tiszt, aki egy-egy francia regénnyel folytatásokban több estén át szórakoztatta az egész nap unatkozó népet. Voltak olyanok, akik ugyanazt a regényt már többször is hallották, s nem ritkán még figyelmeztették is a mesélőt, hogy ezt vagy azt a részt, jelenetet kifelejtette.

Ma is jól emlékszem, egy másik szobában, ugyancsak Désen Schmertz úr, aki Csernovicban született, német anyanyelvű öreg zsidó volt, nem valami tökéletes románsággal, de részletesen és nagyon szemléletesen mesélte el Thomas Manntól a József és testvéreit. Én mindig szívesen beszélgettem az öreggel, rendkívül művelt ember volt, óriási irodalmi anyag halmozódott fel az elméjében. Hajdan Bukarestben élt, és nyugati lapok, ha jól emlékszem, angol lapok tudósítójaként kereste kenyerét. Mikor együtt voltam vele, már régi börtönlakó volt. Még 1949 körül tartóztatták le. Életfogytiglanra ítélték mint imperialista ügynököt, aki az általa kiküldött híranyagban elárulta a hazát, rossz színben tüntette fel a szocializmus építését. Miután a mi cellánkból kivitték, többé soha nem hallottam felőle.

Kint a folyosón nem sokáig kellett izgulnom. Ugyanazon a soron, néhány lépéssel odébb, a harmadik vagy negyedik cellába raktak be. Néhány perccel korábban vitték ki az elődömet, így üresen maradt egy ágy. Az ablak mellett az első emeletre kerültem. Velem újból kiegészült a létszám. Az öt cellatársam közül senkit sem ismertem azelőtt.

A kezdeti feszültség pár nap múlva feloldódott. Viszonylag hamar összemelegedtem a cella többi lakóival.

Az én ágyam alatt volt a Halmágyi úré. Őt az érmihályfalviak nagy kirakatperében ítélték 25 évre vagy talán életfogytiglanra. Ebben a perben mindenkit 25 évre vagy életfogytiglani fegyházra ítéltek. Sas Kálmánt, a református lelkészt és egy Hollós nevűt halálra ítéltek, rajtuk végre is hajtották az ítéletet. Bizonyosat azonban akkor még senki sem tudott. (Voltak ugyanis olyan esetek, hogy a halálraítéltet hosszú időn át, néha évekig tartották teljes bizonytalanságban egyedül egy cellában, és azt sem közölték vele, hogy közben az eredeti ítéletet életfogytiglanira változtatták.)

Halmágyi úr középkorú ember volt. Valamilyen betegség folytán fájt a térde, egész nap összegörnyedve ült az ágya szélén, a napi sétára sem tudott kimenni.

Fölöttem egy fiatal bánsági szerb fiú aludt, Sztojsicsnak hívták. Lelkes híve volt Titónak és rendszerének. Ételosztáskor vagy más kínálkozó alkalommal a falon keresztül a szomszéd cellában levő barátjával, Zsifkóval beszélt szerbül. „Zsifko, szlusem te" – mintha ma is hallanám.

Ha az ember a fülét a falra szorította, elég jól meg lehetett érteni, amit a szomszédban levő tagoltan mondott. Ilyenkor közülünk valamelyik fiatalabb rendszerint az ajtó mellett állva kifele hallgatózott, nehogy hirtelen kellemetlen meglepetés érje a beszélőt.

Az ajtó közelében az alsó ágyon a már hetven felé közeledő Capşa úr feküdt. Még 1948-ban, az államosítás előtt vagy rögtön utána tartóztatták le a romániai petróleumipar monstrumperében. A külföldi érdekeltségű vállalatok román alkalmazottai közül azokat, akik e cégekben valamilyen vezető szerepet töltöttek be, rendszerint hazaárulás, valamint a termelés szabotálása címén fogták perbe. Az ítélet 15 év és életfogytiglani kényszermunka között váltakozott. Az öregember az Angol–Holland Petróleumtársaság romániai fiókjánál volt a személyzeti osztály vezetője. Őt életfogytiglanra ítélték. Először akkor találkoztam vele, amikor 1960 nyarán a politikai foglyokat Piteştiről „en bloc" Désre költöztették. A rabszállító kocsiban tőlem a harmadik helyen ült, lánccal a lábán. Bőrkeretes szemüveget viselt, amelyet, gondolom, a börtönben javíthatott meg valaki, természetesen lopva, illegálisan. Szemüveg nélkül alig látott.

Nekem, az újonnan jöttnek Sztojsics mesélte el az öregúr néhány életrajzi adatát.

Capşa úrnak semmi köze sem volt a bukaresti híres Capşa cukrászdához. Apja egykor moldvai földbirtokos volt, anyja kaukázusi arisztokrata, szülei még Párizsban ismerkedtek meg egymással és kötöttek házasságot. Őt nagyanyja nevelte, tulajdonképpeni anyanyelve az orosz volt. A román és orosz nyelv mellett tökéletesen beszélt franciául és jól angolul.

Az első világháború idején jött haza. A katonai szolgálat után itthon maradt. Mivel az apai földbirtok közben elúszott, a petróleumtársaság szolgálatába lépett, és 1948 vagy 1949-ben, amikor megrendezték a petróleumosok nagy perét, őt mint „imperialista ügynököt" hazaárulás címén, a termelés szabotálása és kémkedés címén életfogytiglani kényszermunkára ítélték. Jóakaratú, csendes ember volt. Egész nap az ágya szélén üldögélt. Előtte a cella közepén egy festetlen fenyőfa asztal állt. Szigorúan tilos volt napközben az ágyon végignyúlni, így időnként az asztalra borulva, hosszabb-rövidebb ideig gyököntött. Fáradt öreg ember volt Capşa úr. Alig volt néhány foga, lassan, nehezen tudott enni.

A börtönben a rabok fájós, lyukas fogát a felcser ugyan kihúzta, azonban a fogaink semmiféle egyéb kezeléséhez nem volt jogunk. Többen voltak olyanok, akiknek minden foguk hiányzott, és csak lassan, kínlódva tudtak enni.

Az övé feletti ágy egy Şchiopu nevű bukaresti vasutasé volt, aki csupán anyanyelvét, a román nyelvet ismerte, ezért saját bevallása szerint idegesítette, ha szobatársai idegen nyelven beszéltek, amit itt Désen ráadásul még szigorúan tiltottak is. Ilyenkor az volt az érzése, hogy róla beszélnek, vagy valamilyen őt is érintő dologról fecsegnek, és csupán azért beszélnek más nyelven, hogy ő azt ne érthesse meg.

A legfelső ágyon Silviu Dimitrovici aludt, aki 26-27 év körüli, jól megtermett, szőke, bukaresti építészmérnök volt. Ő állandóan éhes volt, bár Désen az átlagnál magasan jobb volt a koszt, délben néha két fogást adtak, igaz, nem az ő méreteihez szabták a napi adagot. Valahonnan Moldva északi részéről került Bukarestbe. A műegyetemen építészmérnöki oklevelet szerzett. Kitűnően felkészült, művelt fiú volt. Anyanyelvi szinten beszélt németül, de tudott angolul, franciául és oroszul is. Az egyik külkereskedelmi vállalat alkalmazottjaként dolgozott a fővárosban. Külföldi cégekhez szerződéskötés vagy egyéb ügyek intézése végett rendszerint őt küldték. A rossz nyelvek azt is suttogták, hogy szekuritátés kapitányi rangja lett volna, ami már csak azért sem lehetett valószínű, mert az elítélteknek ezt a kategóriáját, tudomásunk szerint, a közönséges halandóktól elkülönítve, külön börtönben őrizték.

Történt azután, hogy az egyik külföldi útja alkalmával Silviu úr Nyugat-Berlinbe disszidált, ahol rögtön alkalmazta az egyik nagy amerikai cég. Mire Bukarestből telefonon felhívta a felesége. Sírt, könyörgött, s kérte, jöjjön haza, Nyugodtan hazajöhet, itthon nem lesz semmi bántódása, ne hagyja el a családját. Silviu Dimitrovici, a több idegen nyelvet beszélő építészmérnök, naiv fiú lévén, mindezt elhitte. Mikor itthon kiszállt a repülőből, a felesége helyett mások várták, taxiba tuszkolták, s egyenesen a Belügyminisztérium pincéjébe szállították. Első fokon 25 évre ítélték, a fellebbezésnél azonban 25-ről 6-ra szállították le a börtönben töltendő évek számát. Mindezt ő mesélte el nekem. (Az efféle „jóindulat" szokatlan volt akkoriban. A bíróság csak nagyon ritkán, kivételes esetekben módosította a szekuritáté börtönévekre tett javaslatát. Mi több, ahelyett, hogy csökkentette volna, rendszerint növelte az alapfokon kiszabott éveket. Dimitrovici érdekében valószínűleg közbenjárt valaki. Más magyarázatot ő sem talált.) A börtönben is ugyanazt az elegáns bőröndöt cipelte, amellyel pár évvel azelőtt balga fejjel visszatért Nyugat-Berlinből.

A cellában hamar megbarátkoztunk. Érdekfeszítően tudott beszélni az építészetről, a különféle építészeti stílusokról, híres építményekről. A többieket a cellában mindez kevéssé érdekelte, így csupán egyedül voltam lelkes hallgatója.

Cserében ő elkezdett magyarul tanulni. Amikor együtt voltunk, egy idő után már elég jól beszélte nyelvünket. Hosszabb-rövidebb történeteket, regényrészleteket mesélgettem neki, ezeket ő figyelmesen végighallgatta. Közben-közben megszakított, s megkérdezte egy-egy ismeretlen szó jelentését. Rendkívül gyors felfogása és kitűnő emlékezőtehetsége lévén, másnap az ismétlésnél könnyedén felsorolt 50–60 szót, amit azelőtt való nap hallott tőlem.

A szűk cellában Désen ez volt az egyetlen módja a tanulásnak. Veszedelmes lett volna bármilyen íróeszköz használata. Az őrök kívülről jól tudták ellenőrizni a bent levőket, a cellában nem létezett olyan zug, ahová behúzódva a leskelődésük elől védve lehetett volna a rab. Szamosújváron vagy Piteşti-en viszont a zsúfolt nagy termekben jóval nehezebben lehetett ellenőrizni a foglyok napi tevékenységét. Szamosújváron például egyszerű pálcikával a szappan sima felületére egész versszorokat, rövidebb idegen nyelvű szöveget, szavakat, matematikai képleteket lehetett írni, ezeket az ember napközben megtanulhatta. Az üres orvosságos üvegek oldalára – amelyeket szappannal bekentek és a falról lekapart mészport hintettek rá – hasonlóképpen napi folytatásokban egész történeteket lehetett írni, akárcsak a papírra. Veszély esetén, ha nyílt az ajtó, gyorsan letörölhették a szöveget, és mire az őr belépett, már semmi bűnjelet sem talált. Az igazság kedvéért azt is meg kell említenem, hogy az őrök között voltak olyanok is, akik nem vadásztak különösebben az ilyen kihágásokra.

Dimitrovici-csal rendszerint az ablak felőli alsó ágyon ültünk, távolabb az ajtótól. Itt folyt a napi beszélgetés és nyelvtanulás. Halkan beszéltünk, nem akartuk zavarni társainkat.

Az egyik nap azonban az ajtó mellett álltunk és vártuk, hogy sétára vigyenek.

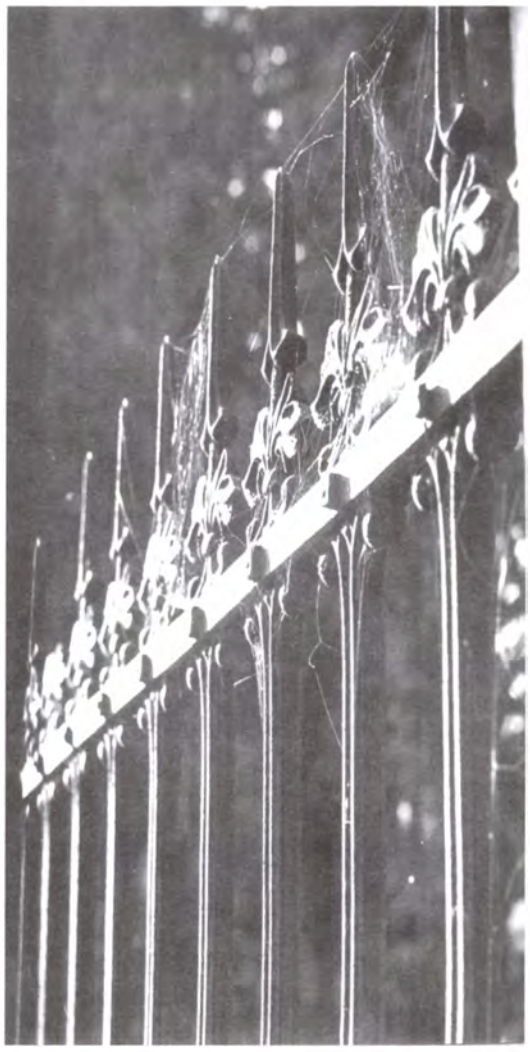

Én Hemingwaynek Az öreg halász és a tenger című elbeszélését, helyesebben ennek soron lévő folytatását meséltem. Hirtelen kinyílt a kis ajtó, amelyen az ételt szokták beadni. Popnak, a szolgálatos őrmesternek jelent meg ellenszenves képe a nyílásban. Valószínűleg már hosszabb ideje hallgatózott.

– Nem tudjátok, hogy nem szabad idegen nyelven beszélni?

– Magyarul beszéltünk – válaszolt Dimitrovici.

– Az is idegen nyelv – válaszolta az őrmester mérgesen. Felírta mindkettőnk nevét és dühösen becsapta a kisajtót.

Nemsokára kivittek bennünket sétálni. Kint napsütéses, ragyogó, szép idő volt. A séta után folytattuk napi programunk, el is felejtettük az előbbi incidenst. Mások nem.

Az őrmester engem hallott magyarul beszélni. A fő bűnös tehát én voltam. Ez a kettő – mármint a besúgás megtagadása, valamint az, hogy magyarul szóltam – lehetett a büntető elkülönítés oka, jutottam hosszabb tépelődés után erre a következtetésre.

*

Az elkülönítőben a végtelenül hosszúnak tűnő hétfői délelőtt lassan eltelt. Kint mozgás támadt, behallatszott az edények csörömpölése, megkezdték hát az ebéd kiosztását. Kis idő múlva nekem is beadták a napi ételadagot. Az egykilós kenyér negyedrésze és egy csajka meleg víz volt az egész napi adag.

A szigorítottra ítéltnek csak minden harmadik nap volt joga teljes ételadaghoz. Két napon át koplalnia kellett. Az így eltöltött órák, napok örökre bevésődnek a megkínzott rabok agyába.

A kenyeret menten felfaltam és megittam rá a meleg vizet, mindez a kínzó éhséget úgy-ahogy csillapította.

Lassan-lassan megnyugodtam. Így is, úgy is bele kellett törődnöm a sorsomba, mi mást tehettem volna? Valami zsibbadt fáradtság fogott el. Kezdtem megbarátkozni az egyedülléttel, amelyet börtönéletem kezdetén nagyon nehezen tudtam elviselni. Próbáltam meggyőzni magam, nemsokára ez is elmúlik, és előbb-utóbb megszabadulok az átkozott lánctól is. Ha mások kibírták, nekem is ki kell bírnom, nem én vagyok az első és sajnos az utolsó sem, aki idejutott. De vajon hány napra zártak ide a szürke homályba?

Három nap a legkevesebb, hét nap a megszokott, huszonegy nap a legtöbb, amit a börtön vezetősége kiszabhat. Igen ám, de rendkívülibb esetekben némi jóindulattal a börtön parancsnoka kiróhat 21 napot, majd a 21 nap elteltével visszavisznek a cellába, és két vagy három nap múlva megint a nyakadba sóznak 21 napot...

Az éhséget, hideget, belső izgalmat egy ideig ki lehet bírni. Kérdés: mennyi ideig? Az ember elpusztításának sokféle módja van. Nem szükséges föltétlenül gázkamrát alkalmazni, hosszabb időn át a „híg lőre", az állandó éhezés is megteszi a kívánt hatást.

Kétnapi koplalás után, a harmadik napon, amikor a rendes napi ételadagot osztják, a polonikot (ami nem más, mint a nagykanál), amellyel az ételt merik, a közbűntényes belemerítheti jó mélyen a dézsába, ahova a leves sűrűje leülepszik – természetesen ebben az esetben is csupán a mellette álló őrmester jóakaratától függően –, de ugyanúgy meríthet a tetejéből is a csajkába, a meleg vízzel majdnem egyenértékű, híg lőréből, amit mi gamelának neveztünk. Kétszer 21 napon át, ami, ha jól összeszámoljuk 42 nap,

>>>>> *folytatás a 14. oldalon*

>>>>> *folytatás a 13. oldalról*

alig eszik valamit a rab, akire a cella valamelyik homályos sarkában állandóan ott leselkedik a TBC és egyéb halált hozó betegségek. Igaz, a halál sok esetben egyenlő a várva várt megváltással. Mert jobb a borzalmas vég, mint a vég nélküli borzalom.

A szocializmus börtöneiben tehát felesleges volt éhségsztrájkot kezdeni.

A külvilágtól tökéletesen elszigetelve, ki tudhatta, vagy kit érdekelt különösebben, hogy a 15, 25 évre vagy életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélt rab eszik-e vagy nem? A legtöbb politikai elítélt csontra fogyottan, egyik napról a másikra, csendben, névtelenül éhségsztrájk nélkül is meghalhatott a börtönökben. Sírjuk jeltelen maradt, fölöttük még a hantot is elsimították a közjogi elítéltek, akik rendszerint éjszaka földelték el őket.

Ahogy magamban tűnődve behunyom a szemem, megjelennek előttem azok, sokan, akikkel valamikor, valamelyik börtönben, valamelyik szűk cellában együtt voltam, akik „észrevétlenül" távoztak az élők sorából. Egyeseknek már csak az arcára, külső megjelenésére, jellegzetes mozdulataira emlékszem, de nevüket, bárhogy erőlködöm, többé már nem tudom fölidézni.

Az ebéd kiosztása után, kis idő múlva kint megkezdődött a napi séta. A széles folyosó kövezetén kopogó lépteikről próbáltam kihámozni, hányan lehetnek? Melyik cella lakóit viszik a levegőre?

Az első nap délutánja is eltelt lassan. Kint elhaltak a léptek, újból csend borult a börtönre.

A kályha közelében, a tineta fedelén üldögélve, pár lépésnyi, rövid és meglehetősen kényelmetlen sétám után, valamivel nyugodtabban, a halálos csend és nyomasztó egyedüllét ellensúlyozására megpróbáltam felidézni egy-egy verset, amelyet valamikor régen tanultam.

Lassan földerengett emlékezetemben a Toldi első éneke, amelyet annak idején, még negyedikes gimnazistaként tanultam. Miszti László volt a magyar nyelv tanára Zilahon az öreg kollégiumban. Emlékszem, annak idején hibátlanul elmondtam, jelest adott, és külön is megdicsért. Milyen boldog és büszke voltam akkor a dicséretére.

Elmondtam magamban nem tudom hányszor a Miatyánkot is, amelyet a börtönben, még az első években románul, latinul, németül, angolul és franciául is megtanultam.

A vég nélküli tűnődés közepette egyszer csak felvillant agyamban az egyik zsoltár kezdő sora:

Hallgass meg, Izrael pásztora!
Te, népednek vezérlő Ura!

Halkan, nehogy kint meghallja az őr, dúdolni kezdtem, s rendre előbukkantak agyam valamelyik rejtekéből a rég elfelejtett sorok:

Ki megőrzöd híveidet...
Fordítsd felénk szemeidet!
A mennyből, hol ülsz magasan,
Jelenjél meg világosan!
Most mutasd meg nekünk erődet,
Midőn a nagy ínség körülvett;
Tekints reánk kegyelmesen,
Tarts meg és védj meg teljesen,
Most hadd lássuk irgalmadat
S fénylő világosságodat.

Reggel, órakezdés előtt gyakran énekeltük ezt egykor az iskolában.

Eszembe jutottak régi élmények, apró történetek a gyermekkoromból, amikor még szabadon barangolhattam kint a mezőn, a Berekjó partján. Aztán szeptember 15-én vége szakadt a szabadságnak, szólt a csengő, iskolába kellett menni.

Otthon a szülőfalumban 1933-ban apám a felső iskolába, a református elemi iskolába íratott be, ahol akkor még magyarul lehetett tanulni. Az állami iskolában már csak románul tanítottak. Ott egy Pordea nevű volt az igazgatótanító. Magas termetű, hullámos hajú, harminc év körüli, jóvágású ember. Lévén a hadsereg tartalékos tisztje, önmagának is tetszelegve, előszeretettel sétálgatott a faluban egyenruhában. Szomszéd falubeli, azaz ippi volt, tökéletesen beszélt magyarul, Ipp lakosságának nagy része magyar volt. Gyermekkorában, mivel magyar környezetben nőtt fel, anyanyelvével, a románnal párhuzamosan sajátította el játszótársainak nyelvét. Ettől függetlenül sohasem szűnt meg gyűlölni bennünket, magyarokat.

Az iskolában nem volt hajlandó egy szót sem szólni magyarul. Mivel azonban a tiszta magyar faluban a tanulók nagyon keveset tudtak románul, ő hamar feladta a küzdelmet, és tanítás helyett inkább vadászni járt és politizált. Lévén aktív tagja az akkori szélsőjobboldali mozgalmaknak, a „vasgárdának", legfőbb gondja a falu terrorizálása volt. Jól emlékszem, az egyik május 10-én, a román nép nagy nemzeti ünnepén az ő kezdeményezésére a közeli városból, Szilágysomlyóról kijött a faluba a gimnázium nagyobb diákjainak egy csoportja, és katonás rendben végigvonultatta őket a Nagy utcán; torkuk szakadtából kiabálták: „Jos cu ungurii! Afară cu ungurii!" („Le a magyarokkal! Ki a magyarokkal!")

A falu lakosai bezárkóztak a házukba és békésen várták, hogy ennek is vége legyen.

Később őt is elfújta a történelem vihara. Elment a faluból, és soha többé nem tért vissza, 1945 után sem látogatta meg szülőfaluját. Állítólag meghalt valahol az orosz harctéren.

Az egyik szemerkélő őszi napon, erre is jól emlékszem, meglátogatta iskolánkat Nagyfaluból a környező iskolák tanfelügyelője, Rognean úr. Alacsony termetű, deres hajú, kövérkés, 45–50 közötti ember volt, aranykeretes szemüveget viselt.

A felsőbb osztályokat próbálta vizsgáztatni, hogy ellenőrizze román tudásukat. Az eredménnyel sehogy sem volt megelégedve. A megkérdezettek nemigen értették a feltett kérdéseket és természetesen válaszolni sem tudtak. Az inspekció azzal végződött, hogy elrendelte, a hátsó padokban ülő 5, 6, 7-dik osztályosok menjenek vissza az alsó osztályokba, ahol bizonyára alkalmuk nyílik majd a román nyelv tökéletesebb elsajátítására.

Nagy búbánat szakadt reám is, mert a Sigéből, ahol laktunk, Kovács Lajos nem jött többé velem a felső iskolába és reggelenként egyedül kellett bandukolnom fel felé a Nagy utcán.

A négy osztály elvégzése után nekem is az állami iskolában kellett volna folytatnom a tanulást. A sors azonban másként akarta. Az úr 1937. évében, szeptember első felében megkezdhettem az iskolát Zilahon, a 300 éves, ősi Református Wesselényi Kollégiumban.

Az első osztályban 33-an kezdtük az évet. Ádám, Balogh, Bereczki volt a katalógus első lapján. A börtöncella félhomályában sorra elvonultak előttem mind a 33-an, csupán Várday Dezső és Zelinszky Róbert neve nem akart akkor előbukkanni. Mindkettő kintlakó volt, így csak dél előtt, az órákon találkoztunk. A többiekkel, a bentlakókkal az internátusban éjjel-nappal együtt voltunk.

Délután öttől hétig, vacsora után nyolctól kilencig tartott a tanulás ideje, a szilencium a főépületben, a természetrajzi és fizikai előadóteremben. Minden este pontban tízkor Antal néni bezárta az internátus ajtaját, és többé se ki, se be nem lehetett járni.

Tíz előtt a felügyelő tanár még ellenőrizte a jelenlétet, utána ő is visszavonult a saját szobájába.

Reggel hatkor volt az ébresztő. Fél héttől fél nyolcig újra szilencium, majd a reggeli következett, nyolckor kezdődtek az órák.

Az internátusban összesen kilenc szoba volt, 95 bentlakóval. Én a 9-esben laktam. Az egyik este villanyoltás után vagy hárman lopóztak a szobába. Nagy fiúk, hetedikesek vagy nyolcadikosok lehettek, a vasrács bordái között kimásztak az ablakon, s az első emeletről macskaügyességgel ereszkedtek le a földszintre, a hátsó kapun át kilopóztak a városba. Éjfél után ugyanazon az úton tértek vissza.

A szobafőnökünk pár nap múlva elmesélte, hogy mind a hárman „halálosan" szerelmesek lévén, azon az éjszakán, amint az már ősi szokás volt a kollégiumban, éjjeli zenét adtak szívük választottjának.

A komor börtöncellát lassan benépesítették hát a régi emlékek.

Délután a vaskályhába kintről begyújtották a gázt. A tűz egyhangúan kezdett duruzsolni. A cella lassan bemelegedett. Csakhamar kissé távolabb kellett húzódnom a kályhától.

Bármilyen lassan és kínosan cammogott is az idő, a hét első napja a büntetőcellában is a végéhez közeledett. Eljött az esti zárás ideje is. Este nyolckor szabályszerűen arccal a fal felé fordulva vártam, amíg a szolgálatos őr hosszú kalapácsával végigkopogtatta a vasrácsot.

– Na, itt osztán nagyon meleg van, éjszaka meg fogsz izzadni, ha ilyen meleg lesz – mondta gúnyosan.

Nem tudtam mire vélni megjegyzését, hisz valójában nem volt meleg. Miután kiment, becsuktam az ablakot és újra letelepedtem a kályha közelében. Vártam,

hogy kint megüssék a felakasztott sínvasat, jelezve a lefekvés idejét.

A cementen ülve kinyújtottam a lábam, így nem éreztem az átkozott rozsdás vas súlyát. Közben elgyököntöttem.

Tíz előtt pár perccel megcsikordult a zárban a kulcs. Izgatottan talpra álltam. Bejött az őr. Levette a lakatot az egyik priccsről és vízszintesre billentette. A priccsen, a puszta deszkán és egy hosszabb gyékényen kívül semmi egyéb nem volt. Hiányzott a szalmazsák, a szalmával kitömött párna, de pokróc sem volt sehol.

Az őr miután leengedte a priccset, kinyitotta az ablakot. Döbbenten bámultam a nyitott ablakra. Külön figyelmeztetett, nehogy be merjem éjszakára csukni. Kiment és rám zárta az ajtót. Kint megütötték a vasat, jelezve, hogy tíz óra van, lefekvés ideje.

Lábammal az ablak felé feküdtem le a puszta deszkára. Magamra húztam, ahogy csak tudtam a gyékényt, hogy valamiképp védjem a derekam az ablakon beáramló hideg levegőtől.

Próbáltam elaludni!

Az egész napi izgalom megtette a magáét. Elszenderedtem. Másfél órát aludhattam. A gyékény úgy-ahogy védett a hidegtől. De a nyitott ablakon beáramló hűvös levegő egyre élesebb lett. Mindegyre felébredtem. Gyakran kellett vizelnem. Kinyújtóztattam meggémberedett végtagjaimat, néhány tornagyakorlatot is végeztem, hogy kissé felmelegedjem. Aztán újra visszafeküdtem.

Álmomban megint odahaza, szülőfalum határában, kint a mezőn kóboroltam. Sűrűn hullott a hó. Minden vakítóan csillogott körülöttem. Térdig érő hóban, fáradtan, kínlódva vonszoltam magam. A lábamat alig-alig bírtam felemelni. Valami óriási súllyal húzta lefelé. Zsibbadt kábultság vett erőt rajtam. Nem messze tőlem az Akasztófadombon óriási tölgyfa állt sötéten. Ágait annak is belepte a hó. Varjak fekete serege telepedett rá. Amikor felrebbentek, elsötétült az ég. A fejem fölött károgtak éktelenül. Sűrű köd ereszkedett alá, csak a távoli kéményekből felszálló füst jelezte, hogy merre van a falu, amely békésen pihen a Berekjó jobb kéz felőli partján. Hosszú, keserves kínlódás után sikerült kimásznom a hóból. Végső erőfeszítéssel vonszoltam magam a falu felé. Éreztem, lassan elhagy az erőm, és többé soha, sohase fogok hazaérni.

Bódult álmomból újra felriadtam. Kínlódva a másik oldalamra fordultam. Lábam, karom meggémberedett a hidegtől. Fájt a térdem és a derekam. Feltápászkodtam. Próbáltam mozogni. Pár lépést tettem, hogy valamiképp felmelegedjem. Közben ügyelnem kellett, nehogy nagyobb zajt csapjak és fölkeltsem az őrt, aki valószínűleg az éjszaka csendjében, valamelyik sarokba húzódva békésen aludt. Elzsibbadt testembe lassan visszatért az élet. Megint lefeküdtem és magamra húztam a gyékényt, főleg a térdem és a derekam próbáltam védeni a hidegtől. Elszenderedtem. Hosszabb ideig azonban most sem tudtam aludni.

Szokott körülmények között a cellában sose vártam az ébresztőt, inkább irtóztam tőle, most némiképp megkönnyebbültem, amikor kint megütötték a vasat. Feltápászkodtam a priccsről, megkezdődött a második keserves nap.

Ébresztő után megengedték, hogy becsukjam a félig nyitott ablakot, így valamivel elviselhetőbb lett a cellában a hőmérséklet. Vártam, hogy kívülről begyújtsák a gázt. Hiába vártam. A kályha hideg maradt.

Ha nem lett volna az átkozott lánc a lábamon, vagy legalábbis valamivel könnyebbet választottak volna – hisz mindenféle méret és típus bőven állt rendelkezésükre, miután 1960-ban, amikor Piteşti-ről ideszállítottak bennünket, kant a nap, a cellában azonban egész nap félhomály uralkodott. Napközben az ajtó fölött, a rács mögött pislákoló villanykörtét, amely egész éjszaka égett, leoltották, így bent még sűrűbb lett a homály.

Kínozni kezdett az éhség. A darab kenyeret, amelyet azelőtt való nap délben adtak, még akkor felfaltam. Most jó lett volna egy árva falat. Megfogadtam, ezután csak a napi adag felét eszem meg, a másik felét majd tartogatom, ha újból kínozni kezd az éhség és fájni fog a gyomrom, legyen egy-egy falat tartalékban, amivel elüthetem az étvágyam.

Vizet ittam. Szerencsére volt bent. Később azt is elfelejtettek adni. A hideg víz valamennyire csillapította az éhségem.

A végtelenül hosszú évek során a rabok hozzászoktak az állandó koplaláshoz. Désen valamivel jobb volt a koszt, mint a piteşti-i börtönben, a csajkában valamivel sűrűbb a paszuly, vastagabb a krumplileves, az árpakásában megállt a kanál, így egyelőre megszűnt az ember krónikus és kínzó hiányérzete, amely a börtönben az állandó éhezés következménye volt.

A hirtelen rám mért éhezést azonban most ismét ugyanolyan nehéz volt elviselni, mint a fogság első hónapjaiban. Akkor megtanultam és később is igyekeztem betartani: a rabnak sohse szabad az ennivalóra gondolni. Mert aki az ételre gondol, az nehezen viseli el a hiányát.

Eszembe ötlött Hemingwaynek Az öreg halász és a tenger című novellája, amelyet legutoljára Dimitrovici-nak meséltem el, s aminek e mostani helyzetem lett a következménye, amint erről az előbbiekben már szóltam. Az öreg halász lám hiába fogta meg a nagy halat, jöttek a cápák és felfalták, utánuk már csupán a csontváz maradt. Az egész történet mint óriási szimbólum maradt meg emlékeimben. Nem szabad feladnom a reményt. Aki a reményt feladja, vagy belebolondul a börtön kétségbeejtő egyhangúságába, vagy öngyilkos lesz, miután más kiutat nem talál.

Azonban bárhogy próbáltam megnyugtatni magam, lassan újból és újból elfogott a kétségbeesés. Meddig lehet mindezt kibírni? Meddig lehet az éhséget és a hideget kibírni?

Sokáig, nagyon sokáig, mondta egy belső hang. Az ember sokat kibír, jóval többet, mint bármely más földi lény. De a lassú éhezés, a nyomában ott lopakodó disztrófia rémképe most már egyre gyakrabban emlékeztetett az elmúlásra.

„Sötét az Asheron homokja:

Itt meg kell halni, Hajmonom" – jutott eszembe Áprily versének két sora.

Az ember természete azonban csodálatos. Még a legkétségbeejtőbb helyzetben is valahol a messze távolban, az elérhetetlen messzeségben felcsillan a remény.

(folytatjuk)

POMOGÁTS BÉLA

Az erdélyi magyarság lelkiismerete

– Sütő András öröksége –

Folytatás előző számunkból

Regény az anyanyelvről

A népszerű „lírai szociográfia" az erdélyi szórványmagyarság történelmi tapasztalataira. és gondjaira, az anyanyelvi kultúra veszélyeztetettségére figyelmeztet, egyszersmind hitet tesz ennek megmaradása mellett. Az erdélyi magyarság anyanyelvét, mint egy történelmi és kulturális emberközösség legnagyobb értékét állította előtérbe az 1977-ben megjelent *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* című esszéregény is. Sütő Andrásnak ez a műve azt mutatja be, hogy egy erdélyi magyar kisfiú – az író kisunokája – miként veszi birtokába szüleinek nyelvét s vele a szülőföldet, a természetet, az emberi 1et kisebb-nagyobb dolgait. A megismerés és megnevezés elemi kalandjának vagyunk tanúi, Sütő András egy emberi személyiség „második születése" mellett vállalja a szellemi bába szerepét. Unokáját kísérgeti felfedező útjain – Marosvásárhelyen, Kolozsvárott és Pusztakamaráson –, hozzá édesgetvén az anyanyelv szavait. A nyelv birtokbavétele magának a világnak a birtokbavételét jelenti: így tanította ezt az ősi tapasztalat, és így tanítja manapság a modern nyelvbölcselet. A pedagógiai esszéregény tulajdonképpen az anyanyelv és az anyanyelvi kultúra birtokbavételének regénye, amely éppen a nyelv fennmaradásában jelöli meg a nemzetiségi közösség fennmaradásnak zálogát. Nem kevés az, aminek az író kisunokája a birtokosa lesz: sok ezer szóalattvalója lesi hívását, parancsait. Az anyanyelv a lélek elemi gazdagsága, a személyiség aranytartaléka, nélküle minden más gazdagság fedezetlen papír csupán.

A növekvő s gyarapodó emberi személyiség az anyanyelv szavai révén kerül kapcsolatba a körötte élő emberi közösség történetével. László körül ott él a múlt, a kisfiú bölcs fejedelmekkel és tudós írókkal ismerkedik: Mátyás királlyal és Bethlen Gáborral, Petőfi Sándorral, Arany Jánossal és Kemény Zsigmonddal – az ő emlékével éppen Pusztakamaráson. A szavak sorsa nemegyszer tragikus. Sütő András, a szavak művésze nemcsak a szó súlyát és hatalmát ismeri: gyengeségét is. A szavak kiszolgáltatottan állnak a nagy történelmi viharok előtt, a szélvész letarolhatja őket, az áradás elmoshatja egy részüket. A kisebbségi lét vagy a szétszóródás mindig szörnyű pusztítást visz véghez közöttük. Jönnek az új nemzedékek és ajkukon rendre fogyatkoznak az anyanyelv szavai. A könyv egyik feledhetetlen jelenete: mezőségi gyerekek katonásdit játszanak, „török csapat, román csapat, Sándor volt a magyar katonaság. Egy szót halljunk bár tőled a csapatod nyelvén, Sándor. Az egyszemélyes csapat ekkor elkiáltotta magát: »Petőfi!« Magyar anyától született, de már csak ezt az egyetlen »szót« tudta magyarul. Ki tudja, merre ragadt meg emlékezetében szélsodorta nyárfalevélként a különös fogalom".

„Engedjétek hozzám jönni a szavakat" – kérte az erdélyi magyar író, miközben családja legifjabb tagjával, majdani örökösével elindult az anyanyelv nyomában. Valójában egy különös „népszámlálást"

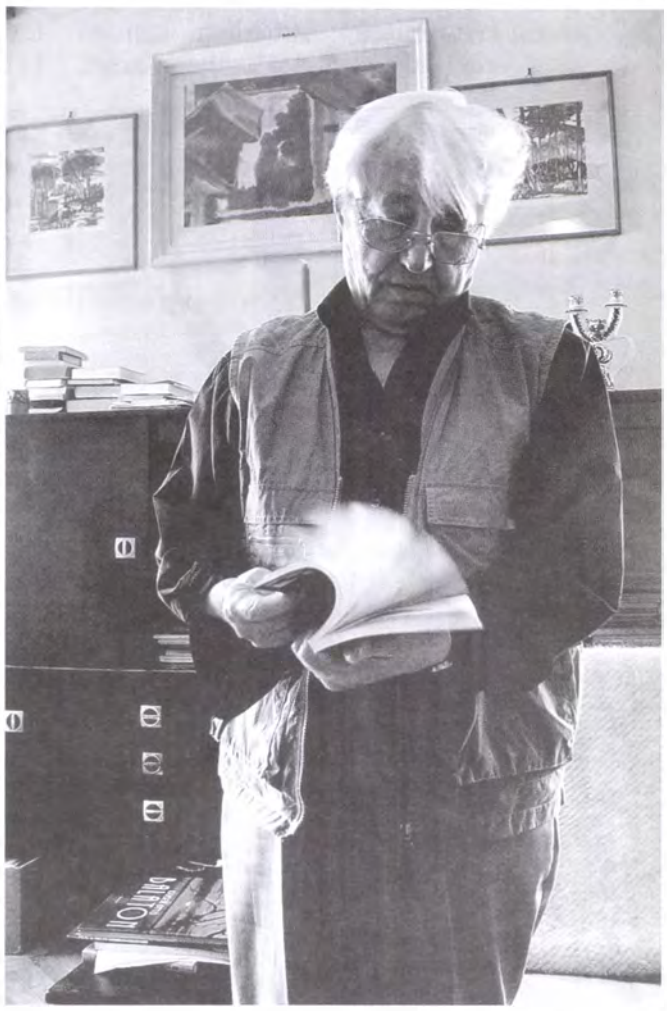

végez: a szavak országában, akár nagy elődei, akikre ő maga hivatkozik: Petőfi Sándor, Arany János, József Attila. Az örökség, amely a kisunokára vár, valóban veszendő „tündérbirodalom" lenne: „csattogó tehervonatok között egy imbolygó kalitka"? Sütő András nemcsak unokája kedvéért gyűjtötte maga köré a szavakat, azért is, hogy ezt a „tündérbirodalmat" segítsen megtartani sorsának nehéz óráiban. Hogy az „imbolygó kalitka" elkerülhesse a csattogó acélkerekeket.

Esszé és útirajz

Az erdélyi magyarság történelmi és kulturális értékeit mutatják be Sütő András naplójegyzetei, olvasónaplói, irodalmi tanulmányai és útirajzai. Ezeket gyűjti egybe *Rigó és apostol, Istenek és falovacskák, Az Idő markában, Sikaszói fenyőforgácsok, A lőtt lábú madár nyomában, Szemet szóért, Heródes napjai* című köteteiben. Sütő András értekező prózája, esszéírása, irodalmi publicisztikája eredendően közösségi jellegű, a szolgálat jegyében alakult. Erre a szolgálatra nevelte, buzdította őt a szülői házban és az iskoláskorában elsajátított magyar protestáns hagyomány és etika. Olyan örökség, amelyet műveinek tanúsága szerint mélyen élt át és következetesen vállalt. Egy hányatott sorsú emberi közösség jelene és jövője iránt érzett felelősséget, elkötelezettséget; irodalmi tanulmányaiban, emlékező írásaiban vagy éppen interjúk sorában ennek a közösségnek a gondjai és törekvései foglalkoztatták. Írókról és művészekről – a többi között Kemény Zsigmondról, Orbán Balázsról, Tamási Áronról, Veres Péterről, Illyés Gyuláról, Asztalos Istvánról, a festő Nagy Imréről – beszélt, nyitott koporsóknál vett búcsút barátaitól, írótársaitól, ifjúságának emlékeit gyűjtötte egybe, távoli országokban: Itáliában, Iránban vagy Amerikában szerzett élményeiről számolt be, valójában mégis mindig az anyanyelv sorsáról, az erdélyi magyarság helyzetéről, tennivalóiról adott számot.

Irodalmi tanulmányait, úti beszámolóit és önéletrajzi vallomásait a legnemesebb „pedagógiai" szándék hatja át, az erdélyi magyar író azt akarja, hogy gondolatai és eszményei közösségi felismerésekben s elhatározásokban éljenek tovább. „Varázskörei" nyomán virtuális „nemzetpedagógiai" katedra jött létre, erről a katedráról olyan igazságok hangzottak el, amelyekre nemcsak az erdélyi magyarságnak, hanem a többségi nemzetnek és az egyetemes magyar szellemiségnek is figyelnie kell(ene). Sütő András igazságai ugyanis nemcsak a „sajátosság méltóságát", azaz egy kisebbségi népcsoport jogos törekvéseit és közösségi önérzetét fejezik ki, hanem egyetemes emberi értékeket is, minthogy a politikai méltányosság, a kölcsönös megértés, a kulturális és történelmi értékek megbecsülése olyan ésszerű és humánus normákat jelentenek, amelyeknek e drámai módon megosztott világban általánosan is érvényesülniük kellene.

Sütő András szavának többnyire elégikus lejtése van, mégsem a panasz a jellemző rá, hanem a biztatás, a reménykeltés, az erőadás. Ennek a biztató reménynek a mozgósítása érdekében tartja számon és világítja meg szüntelenül az erdélyi magyarság hagyományait, szellemi múltjának és jelenének igaz értékeit. Az erdélyi

magyar kultúra értékekben gazdag múltját eleveníti fel, az anyanyelvi oktatás nagyszerű példáira – így a Bethlen Gábor alapította nagyenyedi kollégium kultúrateremtő hatására figyelmeztet, az erdélyi magyar politikai gondolkodás időszerű örökségét – például Kemény Zsigmond politikai józanságát és realizmusát – idézi olvasói emlékezetébe, a népszolgálat és a szülőföld iránt érzett hűség gyönyörű művészi dokumentumait – Tamási Áron munkásságát – ajánlja a jelenkor figyelmébe. Mindezt azért, hogy a hűség és a szolgálat évszázadokon átívelő szelleme eleven maradjon a jelenben, a Történelem és az Idő szorításban.

Útirajzainak hasonlóképpen eszméltető tanulsága van, az ókori perzsa birodalom emlékeivel és a világhódító Nagy Sándor korával ismerkedve arra figyelmeztet, hogy egy erőszakos hatalom kényszerképzetei miként tehetik tönkre egész emberi közösségek életét, és pusztíthatják el az emberi társadalom nagy értékeit. Ez utóbbi fejtegetésnek – a román diktatúra tombolása idején – példázatos jelentése, időszerű értelme volt. Sütő érvei mindig meggyőző erővel hangzottak, és nemcsak érvelésének logikája győzte meg olvasóját, hanem előadásának magával sodró érzelmi ereje, nyelvi gazdagsága és tisztasága is. Sütő András irodalmi tanulmányaival, emlékező írásaival, útirajzaival a magyar esszéirodalom lett gazdagabb: a *Nagyenyedi fügevirág* és a *Perzsák* írójának minden bizonnyal a modern magyar esszéirodalom klasszikus mesterei között van a helye.

Történelmi és erkölcsi példázatok a színpadon

A magyar színpad egyik legnagyobb eseménye a hatvanas és hetvenes években minden bizonnyal Sütő András drámáinak folyamatos jelenléte volt. Nemcsak azért, mert ezek a drámák egy emberi közösség valóságosan drámai sorshelyzetei nyomán születtek, emlékezetes hőseik, forró színházi atmoszférájuk és eredeti nyelvezetük következtében is. Sütő András a nemzeti dráma nagy hagyományait követte, mégis mindig újat tudott mondani; a színházművészet és a közönség egyaránt műveinek vonzásába került. Drámai műveinek mindig mozgósító szerepet szánt, azt akarta, hogy művei emberi helytállásra neveljék azt a közösséget, amelynek elkötelezte magát. „Az én vágyam az volt – mondja a drámáiban testet öltő szándékról *Varázsköreim* című, vallomásos esszévé alakított nyilatkozatában –, hogy színháztermeinket olyan sokaság vegye birtokába, amelynek nemzetiségi eszmélete a kollektív sorsviselés (és alakítási szándék) jegyében radikalizálódik. Sajátosságunk – tehát önmagunk – méltóságának immár meg-meglobbanó közösségi tudatával."

A kisebbségi sors történelmi tapasztalatait és tanulságait foglalják össze Sütő András drámai művei, különösen nagysikerű történelmi s mitologikus drámatetralógiája. Ennek első darabja, az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* című 1975-ben bemutatott műve. A drámai cselekmény Heinrich von Kleist *Kolhaas Mihály* című kisregényére épül: két emberi egyéniséget és ezzel két lehetséges magatartást állít színpadra. A címben szereplő hős és Nagelschmidt barátok, egyszersmind ellenfelek, sorsukban, magatartásukban és végzetükben parabola rejlik: a dráma az igazságtalan hatalommal szemben védtelenül maradó ember lehetőségeit és feladatait jelöli meg.

A dráma üzenete valójában az *Anyám könnyű álmot ígér* kisebbségi stratégiáját utasítja el, a nevezetes önéletrajzban ugyanis, mint láttuk, az a gondolat kapott hangot, miszerint egy veszélyeztetett emberi közösségnek okos politikával ki kell térnie a hatalmi erőszak elől. A drámában Sütő már arról beszél, hogy az emberi méltóság fenntartásának morális parancsa megkövetelheti az ellenállást. A példázatos értelmű történelmi dráma hőse, noha eredetileg a feltétlen törvénytisztelet és a békés visszavonulás híve volt, végül is rákényszerült arra, hogy fellázadjon a szabadságát béklyóba kötő törvények, a hatalom önkényessége ellen, és e lázadásában el kell jutnia a végsőkig: az erőszakos cselekedetig és az önfeláldozásig.

Hasonlóképpen a történelem színpadán játszódik a *Csillag a máglyán* (1974) című darab. Sütő ebben a művében két határozott karakterű történelmi egyéniséget állít szembe egymással: a Genf városát kormányzó Kálvin Jánost és az inkvizíció börtönéből menekülő, majd Genfben máglyára küldött Szervét Mihályt. Mindketten egyféle történelmi igazságot képviselnek: Kálvin, aki meg akarja szilárdítani a reformáció eredményeit, a hatalom, Szervét, aki a minden hatalmi igazságban okszerűen kételkedő ember észérveit szólaltatja meg, az emberi értelem igazságát. Valójában mindketten tragikus figurák: Kálvin, midőn máglyára küldi fiatalkori barátját, saját ifjúkori önmagával kerül szembe, s a hatalom birtokosaként is szenvednie kell, Szervét pedig éppen gyanútlan jóindulata következtében lesz áldozat. A nagyobb igazság mégis az övé, minthogy Kálvin, miután megmenekült az inkvizíció fogságból, maga is kegyetlen inkvizítorrá válik, Szervét viszont halála árán is ragaszkodik az emberi személyiség legfőbb jogához: a szabad gondolkodáshoz. „Nem idomításra; gondolkodásra születtem – mondja. – Embernek születtem, aki nemcsak testével: a gondolataival is rendelkezni akar."

Kettejük vitájában az övé lesz az erkölcsi győzelem, a két drámai hős pusztító konfliktusának egyetemes, sőt időszerű jelentése volt: Sütő egyfelől a. korábbi igazságtalanságok ellen támadó forradalmak későbbi elfajulására, másfelől arra utalt, hogy a szellem és a szabadság képviselőinek akkor is ki kell tartaniok igazságaik mellett, ha életük a tét. Ezt az igen szigorú morális követelményt érzékeltetik a dráma igen feszes dialógusai is, amelyek a hitvitázó drámák régi hagyományát elevenítik fel.

A *Káin és Ábel* című mitologikus dráma a bibliából meríti anyagát, s eltávolodva a történelemtől, az emberi lét általános konfliktusait állítja előtérbe. Tárgya mitikus és időtlen, nincs köze e történelemhez, ellenkezőleg, az ember két lehetséges magatartásmódját: „életstratégiáját" veszi vizsgálat alá. A bibliai hagyományok értelmében Ábel a szelídség és az ártatlan áldozat jelképe, Káin pedig a gőgös magabiztosságé és a testvérgyilkosságtól sem visszariadó gyűlöleté. Sütő András átértelmezi ezt a mitikus parabolát: az ő Ábele szüntelenül megalázkodik, megalázkodása ugyanakkor képmutató, minthogy mindig véres áldozatot mutat be, látszólagos alázata mögött így kegyetlenség rejtőzik. Káin vele szemben a „felemelt fejű" ember példája, aki Isten előtt sem tud megalázkodni, és éppen emberi méltósága következtében válik akarata ellenére gyilkossá. A két mitikus hős ugyanakkor teljesen egymáshoz tartozik, Sütő arra utal, hogy Káin és Ábel a minden emberben benne rejlő kettősséget mutatja be. Ő mindenesetre a Káin által képviselt önérzetességet értékeli nagyobbra, hiszen a megalázkodás és a félelem éppen az ember ember voltát: méltóságát és szabadságát tagadja meg. Ezért Káin igazságára szavaz: „Mert ha porból lettünk is: emberként meg nem maradhatunk az alázat porában."

Az „emberi lényeg" védelme és a „sajátosság méltósága" mellett érvel a dramatetralógia záró darabja: *A szuzamenyegző* című történelmi dráma is, amely a Perzsák című úti beszámoló „tűnődései" nyomán született. A makedón Nagy Sándor birodalomépítő terveinek bukását ábrázolva leplezi le az erőszakos asszimiláció embertelenségét. A világhódító hellén uralkodó úgy akarja birodalmát biztos alapokra helyezni, hogy lélekben megtöri a meghódított népeket, s leányaikat a görög katonákhoz kényszeríti feleségül. Ezt az embertelen hatalmi erőszakot utasítja el a dráma görög hőse: Parmenion, aki az uralkodó híveként próbál szolgálni egy emberségesebb politikát. A dráma az írónak azt a meggyőződését fejezi ki, hogy az erőszakos hódítás, az idegen népek leigázása sohasem lehet emberséges: az erőszak erőszakot szül, és a féktelen hatalmi ambíciók mindig a legvéresebb ösztönöket szabadítják el: a hatalmi renden belül nem lehet elkerülni ennek embertelen következményeit, csakis a végleges szakítás és a teljes szembefordulás őrizheti meg az ember erkölcsi integritását. Végül a kompromisszumot kereső Parmenionnak is el kell buknia.

Történelmi tragédia és népdráma

Sütő András drámai tetralógiája az egyén és a hatalom konfliktusát vizsgálja, és ebben a konfliktusban rá lehet is merni a romániai magyarok és a bukaresti diktatúra szembenállására, ugyanúgy mint magának az írónak és a föléje tornyosuló politikai hatalomnak a drámai összeütközésére. Talán még nyíltabban világítja meg ezt a konfliktushelyzetet az 1987-ben bemutatott *Álomkommandó* című alkotás. „Történt Auschwitzban és

>>>>> *folytatás a 18. oldalon*

>>>>> *folytatás a 17. oldalról*

történik bárhol, ahol megtörténhet" – olvassuk a darab elé írt mottót. Sütő egy manapság nem ritkán használt dramaturgiai fortélyt alkalmaz: a színpadon színházat játszanak, és ennek során egy kisváros színtársulata a holocaust szörnyűségeit eleveníti fel. A színielőadáson felidézett tragédia ismétlődik meg a színházat övező társadalomban, amely felett egy diktatórikus, idegengyűlölő hatalom uralkodik. Ez a hatalom, amelyben az 1989- ben megbuktatott romániai diktatúrát ismerhetjük fel, ugyanazt az intoleranciát képviseli, mint a színházi előadásban életre keltett auschwitzi pokol: a közelmúlt és a jelen elkeserítő tapasztalatai fonódnak itt össze, s ha a „színház a színházban" a közép-európai zsidók rettenetes tragédiáját mutatja be, a színház körüli világ, a maga erőszakos és manipulatív intézkedéseivel az erdélyi magyarság jelen megpróbáltatásaira utal. Figyelmeztetés rejlik ebben, ahogy a színpadi játék egyik szereplője mondja: „Auschwitz után drámát sem írni kell, hanem megakadályozni! Elhárítani! És tiltakozni, tiltakozni fulladásig!" Ez a tiltakozás az emberi méltóságra és szabadságra támadó erőszakkal száll szembe, és a protestálásnak ezúttal is morális ereje, értéke van.

A színpadi művek egy másik, inkább hagyományos változatát azok a „székely" drámák és játékok, mondhatnók: „népdrámák" képviselik, amelyek Tamási Áron és Nyírő József munkássága nyomán jelenítik meg a székely nép történelmi hányattatásait és kiszolgáltatottságát. A székely népi játék allegorikus formavilága Sütőnél korábban is érvényesült (a *Pompás Gedeon* vagy a *Vidám sirató egy bolyongó porszemért* színpadán), mindamellett most vált az erdélyi magyar sorstapasztalatok kifejezésének eredeti eszközévé. A korábbi „vidám játékok" könnyedén szatirikus hangja mögött is súlyos mondanivaló rejlett: aggodalom egy emberi közösség jövője miatt. Sütő sohasem enyhítette a drámai konfliktusokat, számot vetett a kudarcokkal is, éppen e konfliktusok és kudarcok ellenében képviselte a „sajátosságnak" azt a méltóságát, amely az emberi méltóság és szabadság egyetemes eszményeivel azonos.

Minderről az *Advent a Hargitán* című nagysikerű drámai játékában, majd az *Ugató madár* című történelmi drámájában tett bizonyságot. Az előbbi bevezetőjében a következőket szögezte le: „Emberi létünk lavinaveszedelmeit – ha megpróbáltuk is csönddel csitítani – el nem kerülhettük. Mert akárhogy helyezkedtünk is, mindig alattuk maradtunk, ha egyszer oda rendelt a sors. Békésebb nyughelyet keresve elvándorolhat a. madár, a kárpáti gímszarvas, szélfútta magvainak útján még a gyökeres fa is, ám kegyes-egyetlen szülőföldjét lélekcsonkulás nélkül az ember el nem hagyhatja." Sütő András drámái Illyés Gyula és Németh László történelmi darabjainak, majd Tamási Áron népi játékainak dramaturgiai hagyományát vették át és fejlesztették tovább, midőn példázatos értelmet és jelen idejű távlatot adtak a történelmi eseményeknek, akár a közelmúlt eseményeinek. Árnyalt emberábrázolásuk, mesteri szerkezetük és erőteljes színpadi nyelvük következtében is igen nagy szerepük volt az egyetemes magyar drámairodalom megújulásában, az erdélyi és a hazai színházi kultúra fejlődésében.

Naplójegyzetek a történelemről

Az erdélyi magyar író nemcsak a műhelyben és nemcsak a művészi alkotásnak él. Részt kell vennie, szerepet kell vállalnia a nemzeti kisebbségként körülötte élő közösség küzdelmeiben is. Ez nemcsak közéleti fellépést, hanem olykor egyéni áldozat- és kockázatvállalást követel. Sütő András is részt vett az erdélyi magyarságnak abban a politikai és szellemi küzdelmében, amely a nemzeti kultúra védelmében, a nemzeti kisebbség emberi jogaiért folyik. Ez a küzdelem nem éppen veszély nélküli, minthogy éppen a román diktatúrát megdöntő 1989-es történelmi változások után Romániában minden korábbinál jobban felerősödött a román nacionalizmus, és különösen 1990 tavaszán napirenden voltak a súlyos etnikai konfliktusok. Sütő András ebben az időben vezető szerepet vállalt a Romániai Magyar Demokrata Szövetség Maros megyei szervezetének vezetésében, az ő szavára szerveződött meg az az impozáns marosvásárhelyi békés demonstráció, amely a magyar iskolák helyreállítását követelte, s ő vált a kisebbségellenes erőszak egyik ártatlan áldozatává. Aki a televízió képernyőjén látta a súlyosan sebesült Sütő Andrást, miután elvakult román soviniszták verték össze husángokkal és fejszével a márciusi magyarellenes pogrom idején, az tudja, hogy kisebbségi írónak lenni nemcsak küldetés, hanem civil hősiesség dolga is.

Kaiser Ottó felvételei a 16. és a 18. oldalon

A zajló időben néhány szépirodalmi alkotás, például az 1995-ben készült *Balkáni gerle* című színdarab, még inkább több kötetre való naplófeljegyzés ad képet mindarról, amit az erdélyi magyarságnak és személy szerint Sütő Andrásnak a nyolcvanas években, a kilencvenes évek elején át kellett élnie. A *Naplójegyzetek*, a *Szemet szóért* és a *Heródes napjai* című kötetek megrendítő egyéni és közösségi megpróbáltatásokról hoznak hírt, egyszersmind a szülőföld iránt érzett hűséget és a megmaradás reményét is megszólaltatják. És ahogy az egyik naplókötet elé írott bevezetésben olvasható, megszólaltatják a kisebbségi írástudó erkölcsiségének végső foglalatát is: „Etnikai létének puszta megmentése végett háromnegyed évszázada vívja küzdelmét Romániában Erdély magyarsága. Aki e nép fiaként ugyancsak kisebbségi sorsban élve keresi létének értelmét, e közösségi küzdelemből nem vonhatja ki magát. Ez erkölcsi és fizikai lehetetlenség. Amikor a történelem egy nemzeti közösséget azzal büntet, hogy annak bizonyos ideig minden erejét a fennmaradásra kell koncentrálnia, akkor ez alól senki számára nincs kibúvó. Az ítélet a közösség minden tagjára érvényes; így tehát az átok megtörése is csak közösségi küzdelem útján lehetséges."

A nehéz tapasztalatok, következésképp a nehéz álom terhével viaskodó Sütő András végül is az egész nemzetnek adott példát arra, hogy miként kell ezekkel a súlyos terhekkel megküzdeni. Tette ezt akkor is, midőn éppen saját közösségének néhány tagja részéről érték méltatlan támadások réges-régen elhangzott és elévült egykori nyilatkozatok vagy újságcikkek miatt. Tudjuk jól, erkölcsi ítélőszéket általában azok szoktak tartani, akiknek fiatalságuk következtében nem volt módjuk elkövetni apáik tévedéseit. Sütő András írói és szellemi, emberi és erkölcsi örökségének mindez mit sem árthat. Voltak idők, nem is egyszer és nemcsak másfél évtizede, midőn neki kellett vállalnia a magyar lelkiismeret küldetését, akár súlyos betegségével küzdve is. Márpedig az irodalom, ha igazán irodalom, mindig egy emberi közösség, egy nemzet lelkiismerete. Ebből a lelkiismeretből származik a megmaradás életereje és az írói életmű megmaradása.

KÓDEX –

Októberi gondolatok

Több helyen is áll a Bibliában, hogy minden bűn megbocsáttatik, de a Szentlélek káromlása sosem bocsáttatik meg. A mi számunkra, akik valamennyien az 1956-os forradalom szellemi gyermekei, politikai neveltjei vagyunk, a forradalom káromlása ilyen soha meg nem bocsátható bűn.

Lehet, hogy a forradalomról alkotott fogalmaink nem egyeznek, lehet, hogy emlékeinket más és más személyes élmények alakították, színezték, de mindannyian pontosan tudjuk, hogy akkor melyik oldalon álltunk, azóta melyik oldal igazát erősítették meg számunkra közel fél évszázad hazai eseményei, és a mai Magyarország politikai arénájában küzdő felek melyike képviseli szerintünk leginkább a forradalom annak idején teljes tisztasággal meg sem fogalmazott eszméit. Melyik próbál, ha botladozva és olykor taktikai kerülőkkel is, de nagyjából a forradalom által megjelölt ösvényen haladni.

Ezt persze megnehezíti az, hogy 56 október 23-ika klasszikus forradalom volt, nem államcsíny, nem titkos bizottságok, összeesküvők boszorkánykonyháiban eleve kifőzött tervek végrehajtása, hanem egy végletekig feszített húr elpattanása, egy megkínzott, megalázott nemzet felhördülése.[...]

Tízmillió ember talán nem tudta, hogy pontosan mit akar, de azt mindegyikünk meg tudta fogalmazni, hogy mit nem akar. Nekem gyanús az olyan forradalom, amely kialakult vezetőgárdával és programmal lép fel. Az olyan forradalom, amely tudja, hogy mit akar. Számomra az az igazi forradalom, amely csak abban biztos, hogy mit nem akar. Az 56-os forradalom tudta, hogy nem akarja tovább tűrni a nemzeti és egyéni megaláztatásokat, a hazudozást, minden önálló gondolat meghurcolását, a nemzet infantilizálását, kulturális hagyományainak meggyalázását. Hogy ezek helyébe mit kívánt, annak megfogalmazásához tíz nap nem volt elegendő. A szólás- és sajtószabadság, a semlegesség, a többpártrendszeren alapuló parlamenti demokrácia óhaja alapjában csak az addigi helyzet ellentéte volt. A fuldokló mindenekelőtt levegőt akar, de a lélegzés nem életcélja, csak életben maradásának első és legsürgősebb feltétele. Mi, akik a Bem szobor, a Parlament, a Rádió előtt tüntettünk, aligha értettünk volna egyet sok ezer tüntetőtársunk mindegyikével, akik közül a legtöbb délelőtt még azt sem tudta, hogy délután tüntetni, este pedig talán már lőni fog. [...]

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy egy győztes forradalom után nem juthattak volna szóhoz semmiféle jövőről szóló vitában azok, akik a forradalmat előidéző fizikai és szellemi terror vezetői, végrehajtói vagy vazallusai voltak. Sokukat utolérte volna a nép haragja, a többit hallgatásra ítélte volna a nép megvetése. [...]

Győztes forradalmakra általában nem jellemző a megbocsátás erénye, és minden forradalmi győzelem után felmerül egy erkölcsi kérdés: hol van a múlttal való szakítás és a megtorlás között a határ, mikor válik a jogos és szükséges számonkérés és igazságszolgáltatás új terrorrá?. [...]

Ötvenhatnak nem voltak ilyen problémái. Nem egészen két hét szabadságért éveken át tartó rettegéssel, megaláztatással, sok-sokszáz élettel, megszámlálhatatlan börtönben töltött esztendővel fizetett a nemzet. Mondjuk-e ezért, hogy a forradalom egyértelműen vereséget szenvedett? Értelmetlen véráldozat volt-e a harc? Erre igazából csak úgy lehetne válaszolni, ha tudnánk, hogy miként alakult volna Magyarország sorsa 1956 őszétől mostanáig a forradalom nélkül. [...]

Magyarország néhány napra, néhány hétre nagyhatalommá vált; erkölcsi nagyhatalommá, amelynek sorsa meghatározó lett a huszadik század hátralevő részére.

Minden ország, minden nép történetének vannak pillanatai, amikor felülemelkedik önmagán. Ezek a pillanatok nem avatják szentté, nem teszik másoknál nemesebbé, de megbékéltetik önmagával és példaképp szolgálnak büszkeségre kevésbé jogosító időkben. [...]

Jotischky László Angliai Magyar Tükör, 2006. június

– INDEX

MOZARTRÓL MOZARTTAL

„Az én kedves Haydn barátomnak!"

1785 szeptemberében az Artaria kiadónál megjelenik Mozart hat vonósnégyesének partitúrája Haydnnak szóló meleghangú ajánlással. A szöveg érdekes és tanulságos is: „Egy apa, aki elhatározta, hogy fiait kiküldi a nagyvilágba, úgy vélte, annak a híres embernek védelmébe és oltalmába kellene elhelyeznie őket, ki a sorsnak jóvoltából még hozzá a legjobb barátja. – Íme itt hozom neked, Te Híres Ember, legkedvesebb Barátom – íme az én hat fiam. Ők, igaz, hosszú és fáradságos munka gyümölcsei, mégis, reménységem... (miszerint ennek legalább részben jutalmát látom majd) azzal biztat, hogy egy napon majd vigaszomra lesznek. – Te magad, legkedvesebb Barátom, e városban mikor utoljára tartózkodtál, megelégedésedet nyilvánítottad. E biztatásod bátorít elsősorban, hogy ezeket neked ajáljam, remélem, nem lesznek teljesen méltatlanok kegyedre. – Fogadd őket jóindulattal, légy Apjuk, Vezérük, Barátjuk. E perctől fogva átengedem neked felettük való jogomat, de kérlek, légy elnéző hibáikkal szemben, melyeket apai szemem elfogultsága elrejtett előlem, és őrizd meg továbbra is nagylelkű barátságodat az iránt, aki azt annyira megbecsüli, – egész szívemmel tiéd vagyok, legkedvesebb Barátom, legőszintébb barátod, Bécs, 1785, szept 1. W. A. Mozart"

Ez a hosszú ajánlás a sokszor ismételt és nagybetűs kezdéssel kiemelt *Barátom* szóval, Haydn óriásivá felmagasztalt megszólításával („Te Híres Ember",) a saját magára vetített „megalázkodás" mindenféle jelével („híres embernek védelmébe és oltalmába, légy elnéző hibáikkal szemben", stb.) Mozart különös lelkiállapotáról tanúskodik. Barokk retorika, rokokó etikett és őszinte nagyrabecsülés keveredik össze egyfajta *segélykiáltással*. Mozart roppantul egyedül érezheti magát, hogy ennyire keresi a Haydnhoz való kötődést. *Szellem keres szellemtársat,* mert ez a szellemi rokonság fontosabb a vérrokonságnál. Mozart APÁT keres nemcsak gonddal írt hat *vonósnégyese* („nagyvilágba küldött fiai") számára, *de még inkább saját maga részére. Haydn Papa!* – mondták már életében is Haydnnak, de Mozart *valóban* annak is tekinti Őt.

A hat vonósnégyes – az általános értékelés szerint nemcsak a mozarti, de a zeneirodalom legcsodálatosabb remeke, amit valaha erre az együttesre komponáltak. Kilencévi szünet után és valóban „hosszú és fáradságos munka gyümölcseként" születtek *négy* év alatt. Az első mű dátuma 1782 dec. 31 (Szilveszter napja), az utolsó 1785 jan. 14. Leopold Mozart éppen ez időben érkezik fia és menye látogatására, néhány héttel később, 1785 február elején. Első Salzburgba írt levelében számol be fia mindennapi életéről, hangversenyeiről, éppen készülőfélben lévő műveiről és Haydn látogatásáról fia otthonában. Erről írja leányának: „Szombaton Haydn József úr és a két Tindi báró volt nálunk, az új quartettokat játszották, de csak a három legújabbat (a hat *Vonósnégyes* nr. 4, 5, 6 darabját T.E.) amelyeket a másik háromhoz, melyek már megvannak nekünk, hozzáírt – ezek kissé könnyebbek, de kítűnően megkomponáltak. Haydn úr ezt mondta nekem: „Isten színe előtt kijelenthetem Önnek, mint becsületes ember: fia a legnagyobb zeneszerző, akit személy vagy névszerint ismerek. Ízlése van és azonkívül legnagyobb zeneszerzői tudása".

Ritka találkozás és kölcsönös megbecsülés zsenik között. Haydn teremtette meg a vonósnégyes műfaját, kiszabadítva azt a divertimentók könnyed világából, tulajdonképpen „szimfonizálta" ezt a műfajt. Mozart neki ajánlott hat vonósnégyese a Haydn-i úton haladva ér el a műfaj betetőzéséhez. Beethoven már erről a magaslatról indul a végső hegycsúcsok meghódítására (négy év múlva Beethoven is találkozik Mozarttal). A vonósnégyes műfaja e három zseni egyedülálló *szellemi* összefonódása.

Négyévi szorongatottság (új életkezdés, megélhetési gondok, apa-fiú ellentét és mindehhez még belső lelki átalakulás, amely még a komponálást is hátráltatta) után Mozart végre fellélegzik: MINDEN RENDBEN VAN! Kedves verset küld a házasságáról nővérének, aki 33 évesen végre férjhez megy, íme a versike:

A házasságban sok történik,
Mi szinte rejtély még neked
Megtudod tapasztalással,
Hogy mit tett Éva, ami által
Azután Káin született
Nővér, az ily kötelesség
Néked is kedvedre essék,
Hidd el, megtenni nem nehéz!
Bár mindennek van két oldala,
A házasság sem csupa dana,
S néha bánat is benéz,
Ha férjedurad arca setét
S anélkül, hogy érdemlenéd,
Bánt rosszkedvű beszéddel:
Férfiszeszély ez, tudhatod
S mondd: legyen meg akaratod
Nappal – s az enyém éjjel.

Őszinte testvéred
W.A Mozart

TERÉNYI EDE

Novemberi évfordulók

1 – 370 éve született Nicolas Boileau francia kritikus
120 éve született Hermann Broch osztrák író
2 – 110 éve született Laurenţiu Fulga román író
160 éve halt meg Esaias Tegnér svéd költő
3 – 135 éve született Bán Aladár műfordító
70 éve halt meg Kosztolányi Dezső író, költő
4 – 185 éve született Antonio de Bofarull y Brocá katalán költő
100 éve született Horváth Imre romániai magyar költő
5 – 140 éve született Traian Demetrescu román költő
170 éve halt meg Karel Hynek Mácha cseh költő
6 – 240 éve született Carlo Botta olasz író
7 – 85 éve halt meg Pavol Hviezdoslav szlovák költő
8 – 200 éve született Theodor Mügge német író
9 – 285 éve született Mark Arenside angol költő
50 éve halt meg Aino Julia Maria Kallas finn írónő
11 – 185 éve született Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij orosz író
80 éve született Kallós Miklós romániai magyar filozófus
12 – 70 éve született Jancsik Pál romániai magyar költő
35 éve halt meg Jancsó Elemér romániai magyar irodalomtörténész
90 éve született Nicolae Jianu román író
13 – 85 éve halt meg Goldziher Ignác magyar tudós
14 – 450 éve halt meg Giovanni della Casa olasz író
450 éve halt meg Cornelis Everaert holland író
15 – 130 éve született Anne de Noailles francia írónő
16 – 35 éve halt meg Bruno Cicognani olasz író
200 éve született Andrei Mureşanu román költő
17 – 135 éve született Makai Emil költő
100 éve született Mario Soldati olasz költő
18 – 940 éve halt meg Fudzsivara no Akihira japán író
100 éve született Klaus Mann német író
90 éve született Peter Weiss német drámaíró
20 – 150 éve halt meg Bolyai Farkas drámaíró
210 éve halt meg Dayka Gábor költő
85 éve született Dinu Pillat román kritikus
21 – 440 éve halt meg Annibale Caro olasz író
135 éve született Ilarie Chendi román kritikus
90 éve született Csorba Győző magyar költő
22 – 90 éve halt meg Jack London amerikai író
23 – 35 éve halt meg Ury Benador román író
120 éve született Borbély István romániai irodalmár
30 éve halt meg André Malraux francia író
24 – 435 éve halt meg Jan Blahoslav cseh író
180 éve született Carlo Collodi olasz író
140 éve született Gyalui Farkas romániai magyar filológus
25 – 85 éve született Rákos Sándor költő
26 – 440 éve született Francesco Bracciolini olasz költő
27 – 85 éve született Pilinszky János költő
90 éve halt meg Emile Verhaeren belga költő
28 – 35 éve halt meg Eugen Boureanul román író
29 – 40 éve halt meg Simion Stolnicu román költő
30 – 400 éve halt meg John Lyly angol költő

Hazugság

Sohasem hazudnak annyit, ...
Bismarck gondolatának folytatását rejtik a fősorok.

VÍZSZINTES

1. *A gondolat folytatása; első rész.* 14. Várpalota része. 15. Szigetlakó nép. 16. Annak közelébe, nyomatékkal. 17. Kézben fog. 18. Vázlat, tanulmány. 20. Férfinév. 21. Éneklő szócska. 22. Balatoni településről való. 24. Növényi szár. 26. Az árnyak közt lakozó. 29. Kipling egyik kígyója. 30. Mákszemek! 32. Nem enged meg. 33. Becézett Aranka. 34. Sportszán. 35. Ritka női név. 37. Holland autójelzés. 38. Fekete István fecskéje. 39. Száraz növényi szár. 40. Szolúció. 42. Zavart fiú! 43. Cserje. 44. Madridi focicsapat. 45. Valaha, egykor. 46. Q! 47. Angol női név. 48. Úttörő is lehet belőle! 49. Káposztafajta. 50. Csinos, takaros. 52. Egyhangú hajó! 53. Kissé laikus! 54. Megsütött darált hús. 57. Rövid az elején! 58. Arra az útra kanyarodik. 59. Estefele! 61. Ászokhordó nyílása. 64. Őt és társait. 65. Éjjel látjuk. 67. Egy évtizednyi. 69. Kertben dolgozik. 70. Hanga.

FÜGGŐLEGES

1. Ki ... tud? (vetélkedő). 2. Menekülve fut. 3. Idegen női név. 4. Tízen Túliak Társasága, röviden. 5. Bent lead! 6. Valahonnan végleg elutasít. 7. Indok, magyarázat. 8. Egyhangúan föläd! 9. Idegen női név. 10. Alul levő. 11. Varrómozdulatot tevő. 12. Középátlag! 13. Hideg évszak metaforikus neve. 18. Nem esik tovább az eső. 19. Magyar város polgára. 22. Amely módon. 23. Tegnap, Bukarestben! 25. *A gondolat folytatása; második, befejező rész.* 27. Ott kezdődik! 28. Kínai hosszmérték. 29. Királyi fejdísz. 31. Orientális. 34. Lábízület. 36. Számszerű tény. 38. Huzat. 39. Kiütés az ökölvívásban. 41. Rangjelző szócska. 42. Labdarúgó-mérkőzés egyik 45 perce. 43. Lakberendezési tárgy. 45. Villanytűzhely. 46. Megkéri a ..., házassági ajánlatot tesz. 49. Kicsinyítő képző. 50. Zsebfüzet. 51. Kettőt! 54. Szófaj. 55. Halom, kupac. 56. Szaturál. 57. Gabonafajta. 60. Később. 62. Kinek a tulajdona? 63. ... Gardner, színésznő. 65. Portéka. 66. Brit sziget. 68. Korrövidítés. 70. Spielberg űrmanója.

BOTH LÁSZLÓ

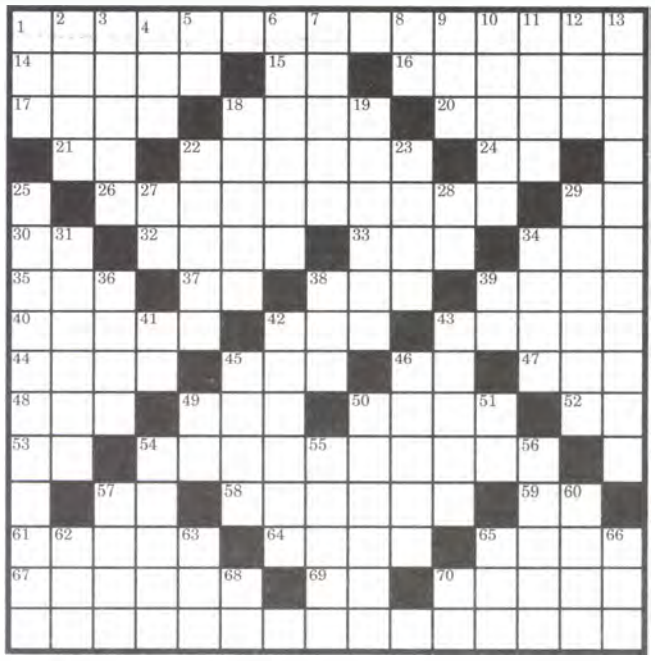

A **Helikon 19.** számában közölt *Boldogság* című rejtvény megfejtése: *A könyv szeretete a boldogság alkotóeleme.*

TÁMOGATÓINK:
Romániai Írók Szövetsége
Illyés Közalapítvány
Nemzeti Kulturális Alap
NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTÉRIUMA
Kolozsvár Város Tanácsa
Magyar Kultúra Alapítvány
Communitas Alapítvány

Főszerkesztő: **SZILÁGYI ISTVÁN**
Főszerkesztő-helyettes: **KIRÁLY LÁSZLÓ**
Felelős titkár: **SIGMOND ISTVÁN**
Főmunkatárs: **LÁSZLÓFFY ALADÁR**
SZŐCS ISTVÁN
Szerkesztőség:
K. JAKAB ANTAL: értekezés
MÓZES ATTILA: próza
KARÁCSONYI ZSOLT: A Nagy Kilométrik
NAGY MÁRIA: olvasószerkesztő
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számítógépes tördelés: NAGY MÁRIA; nyomtatja a Misztótfalusi Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 400217 Cluj-Napoca, str. Câmpeni 13. Postafiók 245, telefon: (004) 0264 431690, telefon/fax: (004) 0264 431 577, villámposta: kvari.helikon@gmail.com
A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg — kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220—6288 Honlap: **www.helikon.ro**